

Araştırma Makalesi

Vakit Gazetesi'ne Göre Hilafetin Kaldırılması Ve Osmanlı Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları

İsrafil Karataş*

(ORCID: 0000-0003-4940-9344)

Makale Gönderim Tarihi

23.03.2024

Makale Kabul Tarihi

16.06.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Karataş, İ., "Vakit Gazetesi'ne Göre Hilafetin Kaldırılması Ve Osmanlı Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1229-1274.

APA: Karataş, İ. (2024). Vakit Gazetesi'ne Göre Hilafetin Kaldırılması Ve Osmanlı Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1229-1274.

Öz

Türkiye'de, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat ile hilafet birbirinden ayrılmış ve yalnız hilafetin yaşamasına izin verilmiştir. Ancak hilafet kurumunun siyasi gücü elinden alınmış ve kurum, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin etkisi altına girmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra hilafetin varlığı siyasi çevrelerde ve ulusal basında tartışılmaya başlanmıştır. Muhafazakâr gruplar, hilafetin siyasi güce kavuşturularak varlığının devam ettirmesinin yararlı olacağını öne sürerken, hilafeti yeni rejimin önündeki en büyük engel ve tehlike olarak gören yeni rejim yanlıları hilafetin bir an önce kaldırılması gerekliliğini savunmuşlardır. Tartışmalar esnasında hilafet yanlıları İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. Mevcut rejimin muhaliflere yönelik gizli tehdidi altında 3 Mart 1924'te hilafet kaldırılmış ve Osmanlı hanedan

* Öğr. Gör. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Mustafa Rahmi Büyükballi Meslek Yüksekokulu, Türkiye, israfil.karatas@alanya.edu.tr.

Lecturer, Ph. D., Alanya Alaaddin Keykubat University, Vocational School of Gazipaşa Mustafa Rahmi Büyükballi, Turkey.

üyeleri yurt dışına çıkarılmışlardır. Bu süreçte Vakit Gazetesi, halkı hilafetin kaldırılması fikrine alıştıran, inkılaba zemin hazırlayan ve ona karşı gelecek olası tepkileri azaltıcı bir yayın politikası takip etmiştir. Hilafet meselesinde İngilizlerin müdahalesi olduğunu düşünen gazete, meseleyi yeni devletin bekası açısından ele alarak hem rejim muhaliflerini hem de halkı uyurma görevini üstlenmiştir. Bu çalışmanın amacı; inkılapçı bir gazete olan Vakit Gazetesi'nin süreçteki tavrını, yayın politikasını ve üstlendiği rolünü irdelemektir. Bunun yanı sıra tüm sürecin öncesi ve sonrasıyla, gazeteye yansımalarını ortaya koymaktır. Makale hazırlanırken başta Vakit Gazetesi olmak üzere Meclis tutanakları, dönemin basını, hatıratlar, telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Yöntem olarak da doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakit Gazetesi, Hilafet, Halife Abdülmecid, Osmanlı Hanedanlığı, Türk İnkılabı.

The Abolition of the Caliphate and the Exile of the Members of the Ottoman Dynasty Abroad According to the Vakit Newspaper

Abstract

In Turkey, on November 1st, 1922, the monarchy and the caliphate were separated, allowing only the survival of the caliphate. However, the political power of the caliphate institution was stripped away, and the institution fell under the influence of the Grand National Assembly of Turkey. After the proclamation of the Republic, the existence of the caliphate began to be debated in political circles and the national press. Conservative groups argued that empowering the caliphate politically would be beneficial for its continuation, while supporters of the new regime, seeing the caliphate as the greatest obstacle and threat to the new regime, advocated for its immediate abolition. During the debates, supporters of the caliphate were prosecuted in the Istanbul Independence Tribunal. Under the clandestine threat of the existing regime, the caliphate was abolished on March 3rd, 1924, and members of the Ottoman dynasty were exiled abroad. During this process, Vakit Newspaper followed a publishing policy that accustomed the public to the idea of abolishing the caliphate, prepared the ground for the revolution and reduced possible reactions against it. Thinking that there was British intervention in the Caliphate issue, the newspaper undertook the task of warning both the regime opponents and the public by addressing the issue from the perspective of the survival of the new state. The purpose of this study is to examine the stance, publishing policy, and role assumed by Vakit Newspaper, a revolutionary newspaper, during this process. Additionally, it aims to reveal the reflections of the entire process on the newspaper. In

preparing the article, sources such as the Vakit Newspaper, parliamentary records, contemporary press, memoirs, and original and review works were consulted. Document analysis technique was used as the method of study.

Keywords: Vakit Newspaper, Caliphate, Caliph Abdülmecid, Ottoman Dynasty, Turkish Revolution.

Giriş

Hilafet, sözlük anlamı olarak *“birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek”* olarak tarif edilebilir. Terim karşılığı ise İslam devletlerinde hazreti peygamberden sonraki devlet başkanlığı kurumudur. *“Bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden”* kişi halife olarak adlandırılmaktadır.¹ Hilafet, İslam tarihinde hazreti Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkmış ve bu dinin içinde uzun süre yaşayan kurumlardan biridir. İslam toplumlarının liderliği iddiasıyla şekillenen bu kurum, İslamın tarihsel gelişim süreci ile paralellik seyretmiştir. 8 Haziran 632 tarihinde Peygamber Hazreti Muhammed’in vefatından sonra Ebubekir, ilk halife seçilmiştir. Onun vefatından sonra sırasıyla Ömer, Osman ve Ali hilafet kurumunun başına geçmişlerdir. Hazreti Ali’nin, Emevilerin soyundan gelen Muaviye tarafından öldürtülüp Muaviye’nin halifeliği zorla ele geçirmesiyle hilafet kurumu, verasete dayanan bir sisteme dönüşmüştür.²

Abbasiler döneminde (750-1258), hilafetin merkezi Bağdat olmuş ve hilafetin yeni sahibinin, Şiilere ve Emevi ailesinden olanlara karşı güttüğü dışlayıcı siyaset İslam coğrafyasında halife sanını taşıyan hükümdar sayısının önce 2, ardından 3’e çıkmasına sebebiyet vermiştir. Mısır’da 909-1171 yılları arasında hüküm süren Şii Fatimi

¹ Casim Avcı, “Hilafet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 17, İstanbul, 1998, s. 539.

² Oğuz Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Halifelüğün Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002, ss. 15-29, s. 16-17.

Halifeliğini, İspanya’da yeni bir Emevi devleti kuran III. Abdurrahman’ın (929) halifeliği takip etmiştir.³

Selçuklu devletinin kuruluş yıllarında Türklerin, halifeliği ele geçirmelerine rağmen halife sanının kullanmadıkları görülmektedir. 1058 yılında Bağdat’ı ele geçiren Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, halifeyi makamında bırakarak sadece Sultan-ı İslam sanını almıştır.⁴ Abbasi soyundan gelen halifelik, 1258’de Cengiz Han’ın torunu Hülagü Han’ın Bağdat’ı ele geçirmesiyle sona ermiştir.⁵ İşgalden sonra idam edilen halife Mutasım’ın amcası El Mustansır Billah ise, katledilen sülalenin tek kurtulabilen üyesi olarak 1261’de Mısır’da Kölemen’lere sığınmış ve böylece hilafet kurumu Mısır topraklarında yaşamaya başlamıştır.⁶

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim’in, 1517 Mısır seferiyle halifeliği üzerine aldığı öne sürülmektedir. Fakat Sultan Selim’in halifeliği devraldığına dair tarihi kaynaklara rastlanamamıştır.⁷ Osmanlı padişahları, halifelik sanını ilk defa etkin olarak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması dolayısıyla kullanmıştır. Rusya ile yapılan savaşın neticesinde imzalanan bu antlaşmada, kaybedilen Kırım ve çevresinde yaşayan Müslüman halkın din işlerinin padişahlar (halife) tarafından yönetilmesi esası kabul edilmiştir.⁸ Osmanlı devletinin çöküş sürecine girmesiyle birlikte padişahların halifeliği ön plana çıkarttıkları görülmektedir. II. Abdülhamid ile birlikte devleti ayakta tutabilmek için hilafet bir politik araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁹ II. Abdülhamid, Osmanlı devletinin ilk anayasası 1876 Kanuni Esasi’ye “Padişah, halife olmak nedeni ile, İslam dininin koruyucusudur”

³ AYTEPE, *a.g.m.*, s. 17.

⁴ ŞERAFETTİN TURAN, *Türk Devrim Tarihi (3.Kitap Birinci Bölüm) Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)*, 2.basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 47.

⁵ MURAT ÇULCU, *Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası*, I. Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 11.

⁶ SEÇİL AKGÜN, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Turhan Kitabevi, Ankara, s.14.

⁷ AKGÜN, *a.g.e.*, s. 16-19; TURAN, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁸ VOLKAN AKSOY, “Halifeliğin Kaldırılması ve Abdülmecid Efendinin Sürgün Edilmesinin İstikbal Gazetesine Yansımaları”, *History Studies*, Cilt 10, Sayı 8, Kasım 2018, ss.1-18, s. 3.

⁹ AKGÜN, *a.g.e.*, s. 19-21.

hükümünü koydurmak¹⁰ suretiyle hilafetin etkinliği arttırmıştır. Bundan sonraki süreçte, eskiden çok az ve ayrı ayrı kullanılmakta olan “Halife-i ruy-i zemin (yeryüzünün halifesi) ve Zıllu’l-lahi fi’l-arz (Allah’ın dünyadaki gölgesi) gibi unvanlar bir arada kullanılmaya başlanmıştır.¹¹

Osmanlı devletini çöküşten kurtarmak için Panislamizm politikası güden II. Abdülhamid, hilafet kurumunu en iyi şekilde kullanmaya çalışmıştır. Bunun için öncelikle Osmanlı halifeliği üzerindeki tartışmaları sona erdirmek ve kendisinin gerçek halife olduğunu anlatmak için Müslüman coğrafyada yoğun bir politikaya girişmiştir. Buna yönelik çok sayıda risale ve broşür yayınlamıştır. Fikrinin kabul görmesi için İngiltere, Hindistan ve Mısır’da bazı gazeteleri desteklemiştir. İslam aleminin önemli alimlerini başkent İstanbul’a davet ederek ağırlamıştır. Hacca gitmek için İstanbul’a gelen Türkistan ve Hindistan hacılarına özel Buhara ve Hint tekkeleri açılmıştır. Buna benzer çalışmalarla meşruluğunu sağlayarak Avrupa sömürgecilğine karşı Müslüman dayanışmasını ve Müslümanlar üzerindeki etkinliğini arttırmıştır.¹² Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla hilafet gücünden faydalanmak isteyen Osmanlı devleti, 14 Kasım 1914 tarihinde cihad-ı ekber ilan ettiğinde Müslüman coğrafyalarından gerekli desteği görememiştir. Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Araplar bile itilaf devletleri ile işbirliği yaparak Osmanlı devletine karşı savaşmışlardır. Aynı şekilde sömürge altında yaşayan Müslümanlar da Türklerin karşısında yer almışlardır.¹³ Cihadın gerekli etkiyi oluşturamamasının ardında Araplar arasında yayılan ulusçuluk fikri ve Müslümanlar arasındaki iletişim eksikliğinin yanı sıra İngiltere ve Fransa’nın Müslüman sömürgelerindeki yoğun propagandaları etkili olmuştur¹⁴

Birinci Dünya Savaşı’nda etkinliğinin olmadığı anlaşılan hilafet kurumu, Milli Mücadele döneminde varlığı tartışılır duruma gelmiştir. Bunda daha çok halife-sultan Vahidettin’in Milli Mücadele aleyhindeki

¹⁰ Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Kalite Matbaası, Ankara, 1973, s. 18.

¹¹ Turan, *a.g.e.*, s. 48.

¹² Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 34-37.

¹³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 468.

¹⁴ Namık Sinan Turan, *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004, s. 143-145.

tavri etkili olmuştur. Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi, vatan topraklarıyla birlikte İstanbul'da esir halde bulunan sultanı ve halifeyi de kurtaracağını belirtirken; Vahidettin sultanlığını ve halifeliğini kullanarak milis güçlerin üzerine gerek asker göndermek gerekse onların aleyhine fetvalar yayınlamak suretiyle yok etmeye çalıştığı görülmüştür. Hatta Milli Mücadele'yi başarısız kılmak için düşmanla işbirliği yapmıştır. Halifenin ilginç tavrı karşısında bu dönemde Milli Mücadele Hareketi, halife-sultanın davranışının ardında düşmanın baskısının ve zorlamasının olduğunu ileri sürerek milli birlik ve beraberliği bozmamaya özen göstermiştir.¹⁵ Milli Mücadele Hareketi, hilafetin savaştaki tutum ve davranışlarına karşın ilk tepkiyi 1921 Anayasası'nda göstermiştir. Anayasa'da, "*hilafet ve saltanatın durumunun, vatanın ve milletin bağımsızlığını kazanmasından sonra görüşüleceği*" ifadesine yer verilerek hilafet ile ilgili yetkinin TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)'nin elinde olduğu ima edilmiştir.¹⁶ Ayrıca 1922 yılının başlarında ise, Meclis'te bir grup mebus, hilafete karşı açık tavrı almışlardır.¹⁷

Milli Mücadele'nin başından itibaren zihninde millet egemenliğine dayalı yeni bir devlet kurma düşüncesi bulunan TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra hilafete karşı harekete geçmiştir.¹⁸ Lozan Barış görüşmelerine TBMM hükûmetinin yanı sıra İstanbul hükûmetinin de davet edilmesi, hilafet ile saltanat kurumlarına yönelik hamleleri erkene çekmiştir. Lozan görüşmelerinde çift başlılığa neden olacağı gerekçesiyle 1 Kasım 1922 tarihli Meclis oturumunda saltanat, hilafetten ayrılarak kaldırılmıştır.¹⁹ Hilafet kurumuna dokunulmamış ve onun akıbetine ilişkin olarak, "*Türkiye Devleti'ne ve Hanedan-ı Ali Osman'a ait olup, halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ahlaken erşad ve aslah olanın nisab-ı müzakerenin sülasan-ı ekseriyet-i arasıyla*

¹⁵ Goloğlu, *a.g.e.*, s. 19-22.

¹⁶ Mahmut Akkor, "Dini Bir Müessesenin Sonu", *History Studies*, Cilt 4, Sayı 1, 2012, ss.15-28, s. 19.

¹⁷ Goloğlu, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁸ Akkor, *a.g.m.*, s. 20.

¹⁹ Azmi Özcan, "Hilafet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, İstanbul, 1998, s. 549; TBMMZC, Devre: I, Cilt: 24, İçtima Senesi: 3, İçtima: 130, s. 304-315 (01.11.1922).

intihap olunur” hükmü konulmuştur. Buna göre, hanedan içerisinde hiçbir siyasi yetkisi olmayacak sembolik dini özelliklere sahip bir halifenin varlığına izin verilmiştir. Saltanat ise, hanedandan alınarak millete bırakılmıştır.²⁰

Saltanatın kaldırılması ve hilafet kurumunun sembolik bir hale getirilmesi hilafet tartışmalarını arttırmıştır. Meclis’in yeni halife olarak kimi seçeceği meselesi gündeme geldiğinde fikri ayrılıklar yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahidettin’i önerirken; Kazım Karabekir Paşa, karşı çıkıp Abdülmecid’i desteklemiştir.²¹ 16 Kasım 1922 tarihinde Vahidettin hayatının tehlikede olduğunu İngilizlere bildirmiş ve sığınma talebinde bulunmuştur. Bu isteğin İngilizler tarafından kabul görmesi üzerine Vahidettin 17 Kasım’da Malaya zırhlısına binerek İstanbul’u terk etmiştir.²² Vahidettin’in kaçışı, yeni halife seçimini hızlandırmıştır. Meclis’in 18 Kasım 1922 tarihli oturumunda Vahidettin halifelikten düşürülmüş ve 19 Kasım günkü oturumunda da Sultan Abdülaziz’in oğlu, saltanat kaldırılmadan önceki veliaht bulunan Abdülmecid Efendi halife seçilmiştir. Aynı oturumda Meclis, yeni halifenin görev ve yetkilerinin neler olacağını ve nerede oturacağını kararlaştırmıştır.²³

Yeni dönemde hilafet kurumunun statüsü değiştirilmiştir. Halife Abdülmecid Efendi, Halife-i Müslimin (Müslümanların Halifesi) sanının dışında başka bir unvan kullanmayacaktır. İslam dünyasına yönelik hazırlayacağı bildiride Meclis’in ve hükümetinin Türkiye halkı ve bütün İslam âlemi için yerinde bir sistem olduğunu aktaracaktır. Meclis Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, halifeye Meclis tarafından kabul edilen gerekçe ve esaslar çerçevesinde seçildiğini ve ayrıca yasama ile yürütmenin anayasaya göre tek temsilcisinin Meclis olduğunu²⁴ hatırlatarak üstü kapalı bir şekilde saltanat iddiasında bulunmamasını istemiştir.

²⁰ Namık Sinan Turan, *a.g.e.*, s. 179-181.

²¹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 49.

²² İdris Yücel, “Fransız Belgelerinde Son Halife Abdülmecid ve Türkiye’de Hilafetin Kaldırılması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 61, Güz 2017, ss.467-492, s. 470.

²³ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 49-50; TBMMZC, Devre: I, Cilt: 24, İçtima Senesi: 3, İçtima: 140, s. 564-565 (18.11.1922).

²⁴ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 50; Azmi Özcan, *a.g.a.*, s. 549-550.

Belirlenen dar yetkiler ve unvanlara Halife Abdülmecid Efendi'den itirazların gelmesi gecikmemiştir. Halife, 21 Kasım 1922'de Ankara yönetimi ile temasa geçerek halife seçilme merasimi yapılmasını, "halife-i müslimin ve hadimü'l-haremeyn eş-şerifeyn" unvanını kullanmayı, Cuma selamlığında hil'at giymesine ve Fatih Sultan Mehmet'in sarığına benzer bir sarık takmasına izin verilmesini talep etmiştir. Ayrıca İslam dünyasına yönelik hazırlayacağı beyannamede Vahidettin hakkında bir şey söylemek istemediğini ifade etmiştir. Halifenin "hadimü'l-haremeyn eş-şerifeyn" unvanını kullanmasına izin verilirken sarık takmasına müsaade edilmemiştir.²⁵ Halifenin yetkileri konusundaki tartışmalar sonraki günlerde artarak sürmüştür. Meclis içinde ve dışında halifeye siyasi yetkilerin verilmesini milli iradeye aykırı bulan grup ile halifeyi bir devlet başkanı olarak görmek isteyenler karşı karşıya gelmişlerdir. Meclis'in ve Mustafa Kemal Paşa'nın sert tavrı karşısında hilafet taraftarları, Cumhuriyetin ilanına kadar da olsa geri çekilmek zorunda kalmışlardır.²⁶

Cumhuriyetin 29 Ekim 1923'te ilanından sonra halifeye siyasi bir otorite kimliği kazandırma düşünce ve isteğinde bulunanlar artık tam anlamıyla harekete geçmişlerdir. Gerek Meclis içerisinde gerekse basında halifeye eski gücünün verilmesi hususunda düşünceler sarf edilmeye başlanmış ve hilafet tartışmaları Türkiye'nin gündemine tekrar oturmuştur. Bunlar, hilafet kurumunun sonunu getiren son tartışmalar olarak tarihteki yerini almıştır. Bu çalışmada amaçlanan; Cumhuriyetin ilanı sonrası başlayan hilafet tartışmalarında, hilafetin kaldırılmasında ve Osmanlı hanedanlığının ülke dışına çıkartılmasında *Vakit* Gazetesi'nin tutumunu, konumunu ve üstlendiği rolü irdelemektir. Bunun yanı sıra, sürecin tüm yönleriyle *Vakit*'e yansımaları ortaya koymaktır. Araştırma hazırlanırken başta *Vakit* Gazetesi olmak üzere Meclis tutanakları, dönemin basını, hatıratlar, telif ve tetkik eserler kullanılmıştır.

Türkiye'nin modernleşmesinde kritik dönemeçlerden biri olan hilafet inkılabı ile ilgili çok sayıda bilimsel araştırma kaleme alınmış olunmasına rağmen olayın inkılapçı bir yayın organı olan *Vakit* Gazetesi

²⁵ Azmi Özcan, *a.g.a.*, s. 550.

²⁶ Turgay Murat ve Nidan Özmen, "Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınına Yansımaları", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 8, Bahar 2018, ss.137-160, s. 143.

açısından ayrıntılı olarak incelenmediği görülmektedir. Bu detaylı çalışmayla bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada özellikle *Vakit*'in seçilmesini anlayabilmek için bu gazetenin özelliklerine bakmak gerekmektedir. *Vakit*'i, Mehmet Asım (Us), Ahmet Emin Yalman ile ortaklaşa 22 Ekim 1917'de İstanbul'da çıkartmaya başlamıştır.²⁷ İkilinin ortaklığı 18 Mart 1923'e kadar devam etmiş ve Yalman'ın ortaklıktan ayrılması üzerine Mehmet Asım, kardeşleri ile ortaklık kurmuştur. Böylece gazete, Us ailesinin gazetesi haline gelmiştir.²⁸ Yayınlarıyla Milli Mücadele hareketini sonuna kadar desteklemiş olan *Vakit*,²⁹ zafer sonrası ortaya çıkan yeni rejimin yanında yer almıştır. Yeni resmi ideolojinin dışına çıkmamıştır. Cumhuriyet döneminde batıcı, milliyetçi ve inkılapçı bir duruş sergileyerek inkılapların yerleşmesi için faaliyet göstermiştir. Yayın içeriği, CHP'nin programıyla paralellik gösteren ve Cumhuriyet öncesi sistemi eleştiren ve onunla hesaplaşan biçimdedir.³⁰ CHP'nin bir subesine dönüştürülen gazeteye ve gazetenin sahibi Mehmet Asım'a, hilafet taraftarlarının cumhuriyet rejimiyle barıştırılması gibi önemli misyonlar yüklenmiştir.³¹

Cumhuriyetin İlanı Sonrası Hilafet Tartışmaları ve Vakit

Türkiye, hükümet bunalımının gölgesinde 29 Ekim 1923'te anayasa değişikliği ile cumhuriyet rejimine geçmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü başbakan olarak seçilmişlerdir.³² Cumhuriyetin ilanı, bazı muhalif basın ve siyasi çevrelerce eleştirilmiştir. Eleştiriler,

²⁷ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, 2.baskı, Cilt:1, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 353-355.

²⁸ Zeynep Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, İstanbul, 1991, s. 30-31.

²⁹ Selim Sarı, *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s. 31-32.

³⁰ Ömer Faruk Yücel, *Türk Matbuatında Vakit Gazetesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2022, s. 150-151.

³¹ Volkan Payaslı, "Bir Gazeteci ve Siyasetçinin Cumhuriyet Dönemi'ndeki Bazı Gelişmelere Dair İzlenimleri: Mehmet Asım Us ve Vakit (1927-1931)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 18, Sayı 36, (Güz 2022), ss.873-906, s. 878.

³² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 199-200.

Cumhuriyetin ülkenin meselelerini çözecek sihirli bir tılsım olmadığı ve kararın aceleye getirildiği üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Aynı zamanda Kazım Paşa (Karabekir), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay) ve Refet Bey (Bele) gibi Milli Mücadele'nin önemli isimleri de Cumhuriyetin ilan edilmiş biçimine karşı çıkmışlardı.³³ Mustafa Kemal Paşa'ya göre Cumhuriyetin ilanına karşı çıkılmasının asıl nedeni, anayasa değişikliği ile artık devlet başkanının belirlenmesi ve böylece halifenin bu makama gelme olasılığının sona ermesiydi.³⁴ Muhaliflerin, basında ve Meclis'te Cumhuriyetin ilan edilmiş biçimini eleştirmeyi sürdürdüğü esnada hilafet tartışmaları başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanının hemen akabinde Halife Abdülmecid Efendi'nin istifa ettiği ya da edeceği yönünde basında haberler yayınlanmaya başlamıştır. Hilafet taraftarı *Akşam* Gazetesi, 8 Kasım 1923 tarihli sayısında kaynak göstermeksizin halifenin istifa edeceğini duyurmuştur.³⁵ Haberde, halifenin istifa etmesi halinde zaten hiçbir ameli görevi bulunmayan halifelığın daha etkin bir şekle bürünebileceği ifade edilmiştir. Düşünülen şekillerden birinin de bütün İslam ülkelerinin temsilcilerinden kurulu bir halifelik kongresinin İstanbul'da toplanacak olması olarak belirtilmiştir.³⁶ İstifa haberlerinin yoğun bir şekilde konuşulduğu bir ortamda Halife Abdülmecid Efendi, 9 Kasım'da *Vatan* Gazetesi'ne bir demeç vererek iddiaları yalanlamıştır. Bununla birlikte demecinde, seçildiği andan itibaren İslam dünyasının hemen her yerinden yoğun mektuplar aldığını ve teveccüh gördüğünü belirtmiş ve "*ufak tefek bir gıll ü gışdan münfail olarak istifa etmek küfran-ı nimet olur*" sözleriyle istifa etmeyeceğini aktarmıştır. Öte yandan İslam coğrafyasından kendi hilafetine itirazlar gelmesi halinde hilafet makamından çekilebileceğini bildirmiştir. İstanbul'da toplanacağı öne sürülen hilafet kongresiyle ilgili olarak ılımlı sözler sarf etmiştir. Son olarak politika ile ilgilenmediğini ve hakkında Müslümanların ilgisi devam ettiği sürece de hilafet makamından istifa

³³ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 27-35.

³⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: II 1920-1927, 9.baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 823-824.

³⁵ Namık Sinan Turan, *a.g.e.*, s. 221.

³⁶ Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 128.

etmeyeceğini tekrarlamıştır.³⁷ Halifenin TBMM tarafından seçildiği düşünülecek olursa halifenin, makamdan çekilmesinin İslam ülkelerinden gelecek itirazlara bağlaması TBMM'nin halife üzerinde hak sahibi olmadığı anlamına gelmekteydi. Elbette ki bu değerlendirme, Meclis'i ve Hükûmeti kızdıracak bir durumdu. Dolayısıyla hilafet tartışmalarındaki tansiyonu yükseltecekti.

Halife Abdülmecid Efendi'nin demecine rağmen hilafet yanlıları tarafından mesele tartışılmaya devam edilmiştir. İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey, *Tanin* Gazetesi'nde 10 Kasım 1923'te halifeye hitaben yayınladığı açık mektubunda istifa haberlerinden dolayı kendisi ile birlikte halkın endişeye düştüğünü ve üzüldüğünü aktarmıştır. Halifenin kesinlikle istifa etmemesi gerektiğini ifade ettiği mektubunda, *"Gönül istiyor ki, bu istifa sözü ebedi olarak gömülsün, kalsın, bir kötü rüya gibi, ne kadar elemli olsa yine seriyüzzeval bir tesir bıraksın"* demektedir. İstifanın Türkler için, hatta daha da ötesinde dünya için korkunç sonuçlara neden olacağını belirtmiş ve hilafet kurumunun *"manevi bir hazine"* olduğunu aktarmıştır. Halifeye siyasi desteğin verilmesinden de söz eden Lütfi Fikri Bey, *"Biz Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden ebediyen çıkarılmasını sonuçlandırabilecek teşebbüslerde bulunuyoruz"* şeklinde değerlendirerek saldırının içeriden geldiğini ifade etmeye çalışmıştır.³⁸

Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın), değerlendirmeleriyle Lütfi Fikri Bey'in düşüncelerini desteklemiştir. *Akşam*, istifa haberini hükûmetin bir tertibi ve halifeye karşı oynanan bir oyun olarak değerlendirmiş ve ayrıca son yapılan devrimleri ile toplumsal huzur ve istikrarı bozucu devrimler olarak tanımlamıştır. Yazar, *"Bunu yapmakla hilafetin Türklerin elinden gidebileceğini, hilafet bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye devletinin hiç ehemmiyeti kalmayacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir Hükûmet mevkiine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur"*³⁹ demiştir. Hilafet yanlılarına cevap, *Hâkimiyeti Milliye* Gazetesi'nin 13

³⁷ "Halife Hazretlerinin Gazetemize Beyanâtı", *Vatan*, 9 Teşrinisani 1923, Sayı: 208, s. 1.

³⁸ Lütfi Fikri, "Huzur-u Hazret-i Hilafetpenahiye Açık Arıza", *Tanin*, 10 Teşrinisani 1923, Sayı: 387, s. 1.

³⁹ Hüseyin Cahit, "Şimdi De Hilafet Meselesi", *Tanin*, 11 Teşrinisani 1923, Sayı: 388, s. 1.

Kasım 1923 tarihli sayısında İzmir Mebusu Mahmut Esat (Bozkurt)'tan gelmiştir. O, hilafet kurumunun dört halife sonraki dönemini, “*Ortaçağ Serserileri Teşkilatı*” olarak tanımlamakta ve dört asır boyunca kurumun Türklere yarar sağlamadığını, aksine zarar verdiğini belirtmiştir.⁴⁰

Daha çok hilafet taraftarlarının görüşlerinin hakim olduğu tartışmalara bir inkılapçı gazete olan *Vakit* de dahil olmuştur. *Vakit*'in sahibi ve Başyazarı Mehmet Asım (Us), “*Hilafet Bahsi*” başlıklı makalesinde hilafet meselesinin gündeme getirilmesinin zamansızlığına değinerek tartışmaları eleştirmiştir. Asım'a göre, tartışmalar İngilizlerin lehine olan tartışmalardır. Çünkü İngilizler, ülkede fikir ayrılığının artmasını istemekteydiler.⁴¹

Tevhid-i Efkâr Gazetesi, Ankara'dan aldığı duyumlardan yola çıkarak hilafetin merkezinin Türkiye'den ihracı ya da başka bir yere naklinin hükümetçe görüşülmekte olduğunu bildirmekteydi. 15 Kasım 1923 tarihli haberde, hilafetin Türkiye'den ihracına taraftar olanların, hilafetin Türkiye'de kalmaya devam etmesi halinde siyasi meselelere karışacağını ve Türkiye için bir endişe kaynağı oluşturacağı ifade edilmekteydi. Bu haberin yayınlanmasının hemen ardından *İkdam* Gazetesi Başyazarı Ahmet Cevdet, hilafetin merkezinin değiştirilmesinin tehlikeli sonuçlara yol açacağı uyarısında bulunmuştur. Hilafet merkezi olması dolayısıyla Lozan görüşmelerinde İstanbul'un Türkiye'ye bırakıldığını öne sürmüş ve hilafetin İstanbul dışına çıkartılmasının Doğu Trakya'nın, hatta ilerleyen zamanlarda İstanbul'un elden çıkması anlamına geleceğini anlatmıştır.⁴²

Hilafetin merkezi meselesinin gündeme gelmesi üzerine hemen *Vakit*'ten Mehmet Asım, 15 ve 16 Kasım günlerinde iki başmakale kaleme alarak durumu değerlendirmiştir. Asım, hilafetin İstanbul'da bırakılması ya da Anadolu'da bir şehre nakledilmesi hususunda görüşünü, “*Bu kavaid ve mehazirin mukayesesıyla bir şıkkın tercihi hususunda bir karar ittihazını asıl alakadar ve vazifedar olan makamata bırakıyoruz*” demek suretiyle bu konuda son sözün Meclis'e

⁴⁰ Türker, *a.g.m.*, s. 73.

⁴¹ Mehmet Asım, “Hilafet Bahsi”, *Vakit*, 10 Teşrinisani 1923, Sayı: 2108, s. 1.

⁴² Namık Sinan Turan, *a.g.e.*, s. 223-224.

ve hükûmete ait olduğunu belirtmiştir.⁴³ Meclis'in ve hükûmetin bu yönde bir nakil yetkisinin olup olmadığı hususunda okuyuculardan gelen sorular üzerine ertesi gün verdiği cevapta, 1 Kasım 1922'de saltanat ile hilafet birbirinden ayrılırken bu konularda Meclis'e yetki verildiğini hatırlatmıştır. Aynı zamanda hükûmetin ordusuyla hilafeti koruma görevinin de bulunduğunu ve koruma görevinde siyasi ve askeri şartlar gereği zorluk yaşarsa hükûmetin halifeyi başka bir yere nakledebileceğini ifade etmiştir. Yanlış anlamaları önlemek adına hükûmetin, hilafeti nakletme yetkisinin onu koruma görevi gibi iyi bir niyetten ileri geldiğini aktarmıştır.⁴⁴ *Vakit* bu değerlendirmeleriyle hilafet tartışmalarında hükûmetin yani rejimin yanında yer alacağını açıkça belli etmiş ve yasaları hatırlatarak hükûmete yardımcı olmaya çalışmıştır.

Hilafet tartışmalarıyla yakından ilgilenen *Vakit*, Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ile özel bir röportaj yaparak hükûmetin basındaki hilafet tartışmaları hakkındaki düşüncelerini sormuştur. Özellikle, "*Halifenin Müslüman memleketlerinden gelecek birer murahhas tarafından intihap edileceği ve bu şûrânın halifelîğe bir vecih vereceği haberleri şayi oldu. Bu hususta mütalaa-i devletiniz nedir?*" sorusunda İsmet Paşa'nın dışarıdan gelecek hiçbir müdahaleye izin vermeyeceğini bildirmesi ilginçtir. Hilafet makamına ilişkin basındaki tartışmalarla hükûmetin hiçbir ilgisinin olmadığını ve bu tartışmalara iştirak ve tesir etmekten kaçındıklarını belirtmiştir. Öte yandan haksız tahrikler karşısında yasal yetkilere sahip olduklarını hatırlatarak muhalif yayınlardan hükûmetin endişe duymadığının altını çizmiştir.⁴⁵ Hükûmetin başı İsmet Paşa, tartışmalarda yasal sınırların dışına çıkılmaması için ilk kez muhaliflere uyarılarda bulunmakta ve yine *Vakit* de bunu yayınlayarak muhalifler ile hükûmet arasında aracı bir rol üstlenmekteydi.

Bu arada Rauf Bey ve Adnan Bey (Adıvar) ile Refet Bey gibi bazı Milli Mücadele'nin ön saflarındaki isimlerin, aynı zamanda mebusların,

⁴³ Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet", *Vakit*, 15 Teşrinisani 1923, Sayı: 2113, s. 1.

⁴⁴ Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet Meselesi", *Vakit*, 16 Teşrinisani 1923, Sayı: 2114, s. 1.

⁴⁵ "Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın *Vakit*'e Mühim Beyanâtı", *Vakit*, 17 Teşrinisani 1923, Sayı: 2115, s. 1.

Halife Abdülmecid'i ziyaretleri, CHP'nin 22 Kasım 1923 tarihindeki Grup toplantısında büyük bir tartışma konusu olmuştu. Rauf Bey, halifeyi ziyaretinin nedenin siyasi sebeplerden dolayı olmadığını anlatmıştı. Ardından Başbakan İsmet Paşa, "*Tarihin herhangi bir devrinde bir halife zihninden, bu memleketin mukadderatına karışmak arzusunu geçirirse, o kafayı behemehâl koparacağız*"⁴⁶ şeklinde sert bir cümle kullanarak hükûmet olarak hilafet yanlılarını uyarmıştır. Parti Grubu'ndaki bu sert uyarılarıyla Başbakan, *Vakit*'te yer alan röportajındaki uyarısının dozajını yükseltmiştir.

Hilafet meselesi, yurt içinde tartışılırken Hindistan'daki İsmailiye mezhebinin liderleri Ağa Han ve Emir Ali'nin Londra'da ortaklaşa yazıp Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektupla uluslararası bir boyut kazanmıştır.⁴⁷ İngiltere'de yaşayan Hintli Müslüman liderlerinin mektupları daha Başbakanın eline ulaşmadan 5 Aralık 1923 tarihinde *Tanin ve ikdam*; 6 Aralık'ta da *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yayınlanmıştır.⁴⁸ Hilafet yanlısı gazetelerde yayınlanan mektupta, hilafetin saltanattan ayrılmasının, onun Müslümanlar için önemini arttırdığı ifade edilmekte ve hilafetin, "*Müslüman ulusların güven ve saygısına hâkim olacak ve böylece Türk devletine yekta kudret ve vekar sağlayacak bir temel üzerine*" yerleştirilmesi istenmekteydi.⁴⁹

Ağa Han ve Emir Ali'nin mektubu, Türkiye'nin içişlerine müdahale olarak değerlendirilerek oldukça sert bir tepki ile karşılaşmıştır. 8 Aralık 1923'te Meclis'in gizli toplantısında Başbakan İsmet Paşa, dikkatleri mektubun önce gazetelerde yayınlanmasına çekmiş ve ardından bu durumu İngiliz hükûmetinin bir girişimi olarak değerlendirmiştir. Mevcut kanunlara göre, bunun vatana hıyanet suçu olduğunu ve rejimin korunması için İstanbul'da bir istiklal mahkemesinin kurularak

⁴⁶ Murat Çulcu, *Hilafet Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası*, Cilt: II, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 111-122.

⁴⁷ Satan, *a.g.e.*, s. 219; Aytepe, *a.g.m.*, s. 22.

⁴⁸ Necdet Öklem, *Hilafetin Sonu*, *Ege Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*, İzmir, (yayın yılı yok), s. 37.

⁴⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 263.

duruma müdahil olmasını önermiştir.⁵⁰ 8 Aralık 1923'te Cebelibereket Mebusu İhsan Bey'in başkanlığında oluşturulan İstanbul İstiklal Mahkemesi,⁵¹ mektup olayını araştırmak üzere hareket geçmiş ve 9 Aralık'ta *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr* ve *İkdam* gazetelerinin sahip ve mesul müdürlerini vatana hıyanet suçlamasıyla tutuklatmıştır. İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey ise, halifeye yazdığı açık mektubunda saltanatçılık yaptığı iddiasıyla 13 Aralık'ta gözaltına alınıp yargılanmaya başlanmıştır.⁵²

İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin gazetecileri tutuklama kararı vermesini ve ardından gazetecilerin tutuklanmasını *Vakit* muhabirleri yakından takip etmekteydi. Gazetecilerin nasıl tutuklandıklarını ve verdikleri ilk tepkileri okuyucularına ayrıntılı olarak ulaştırmışlardır.⁵³ Örneğin, Velid Ebuzyya Bey, kendisini emniyet müdürlüğüne davet etmek üzere gönderilen polis memurlarını görünce, "*Ben bu gibi tevkiflere alışmış bir adamım. Geçen sefer de İngilizler tevkif etmişlerdi. Bence usul-i tevkif gayr-i kanunidir. Ben takibattan kaçan bir fert değilim. İstiklal Mahkemesi gelip tevkif müzekkeresi kesse idi razı olurum*" demiştir.⁵⁴ Ayrıca *Vakit*'in, gazetelerin üzerine gidilmesini şu şekilde savunduğu görülmektedir: "*Mektubun mürselün ileyh olan İsmet Paşa'ya gelmeden evvel mezkûr gazetelerde intişar etmesi, siyasi bir teşkilatın mevcudiyeti hakkında şüphe uyandırmıştır. Bu hafi teşkilata iştirak ve mektubu esrarengiz bir surette gazetelerine derç etmek teşkilat-ı esasiye aleyhinde hareket mahiyetinde telakki edilmiş ve faillerinin İstiklal Mahkemesi'nde isticvap ve muhakeme edilmeleri lüzumuna karar verilmiştir*".⁵⁵

⁵⁰ Namık Sinan Turan, *a.g.e.*, s. 225-227; TBMMGCZ, Devre: II, Cilt: 4, İçtima Senesi: 3, İnikat: 64, s. 314-317 (8.12.1923).

⁵¹ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyete*, Cilt: 2, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 81.

⁵² Satan, *a.g.e.*, s. 219; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 6.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s. 287-288.

⁵³ "İkdam, Tevhid-i Efkâr, Tanin Başmuharrir ve Müdür-i Mesullerinin Tevkifi ", *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138, s. 1.

⁵⁴ "Büyük Millet Meclisi'nin Kararından Sonra", *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138, s. 1.

⁵⁵ "İkdam, Tevhid-i Efkâr, Tanin Başmuharrir ve Müdür-i Mesullerinin Tevkifi ", *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138, s. 1.

Vakit'ten Başyazar Mehmet Asım, üç gazetede yayınlanan mektup karşısında olağanüstü bir tedbir olarak İstanbul'a bir istiklal mahkemesi gönderilmesini sorgulamıştır. Hükûmetin bir mektubun gazetelerde yayınlanması dolayısıyla böyle bir karar almasının akla mantığa uymadığını düşünen Asım, bunun arkasında kamuoyunun bilmediği başka şeylerin olabileceğini ima etmiştir. Asım'a göre, rejim ve hükûmet aleyhinde faaliyet gösteren bir tertibin varlığından şüphelenilmesi dolayısıyla Meclis, geçmişte Milli Mücadele'ye hizmet etmiş olan gazetecileri tutuklatmak zorunda kalmıştır. Gazetecilerin tutuklanması karşısında kamuoyu olarak üzüntü duyduklarını da dile getiren yazar, hükûmet ve mahkeme üyelerinin vicdanlı karar vereceğine olan inancının bu üzüntülerini telafi ettiğini anlatmıştır. Akabinde yazar, hükûmeti yıkmaya yönelik olduğu düşünülen bir şüphe karşısında hükûmetin aldığı bu kararı doğal karşılamakta ve yargılamalar sonucunda hakkaniyetli bir kararın çıkacağına emin olduğunu, bunu da hükûmetin ve mahkemenin vicdanlı olmasına bağlayarak kamuoyunu ikna etmeye çalıştığı görülmektedir.⁵⁶ Anlaşılabacağı üzere *Vakit*, İstanbul gazetecileri davası dolayısıyla toplumda oluşabilecek tepkileri dindirmek için dava ile ilgili bir takım ihtimalleri sıralamak suretiyle hem mahkeme heyetine hem de hükûmete yardımcı olmaya çalışmaktaydı. Olağanüstü yetkilere sahip ve geçmişte idam cezaları ile tanınan istiklal mahkemelerini halkın nezdinde normalleştirmeye gayret etmekteydi.

Öte yandan hilafet ile saltanatın birbirinden ayrılması ve hilafetin Meclis'in kontrolüne girmesi kararına tepki gösterenlere karşı yazar Mehmet Asım, İngiltere'nin Milli Mücadele döneminde hilafet merkezi olan İstanbul'u işgalini ve Sevr Antlaşmasını kabul ettirmeye çalışmasını hatırlatmış ve hilafet ile merkezini kurtaranın Meclis olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hilafetin Meclis'in kontrolünde daha güvende olacağını anlatmıştır. Asım, hilafet ile ilgili alınmış karardan Türkiye'yi vazgeçirmek isteyenlerin iyi niyetinden şüphe etmektedir.⁵⁷

Olayın sıcaklığının geçmesiyle birlikte Mehmet Asım, İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin kurulma nedeninin ayrıntılarına değinmeye

⁵⁶ Mehmet Asım, "Fevkalade Bir Tedbir", *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138, s. 1.

⁵⁷ Mehmet Asım, "Anlaşılamayan Hakikat", *Vakit*, 11 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2139, s. 1.

başlamıştır. Asım'ın anlatımlarına göre, mahkemenin görevi Cumhuriyet aleyhine faaliyet gösteren gizli bir teşkilatın olup olmadığını ortaya çıkartmak ve varsa onları cezalandırmaktır. Mahkeme bunu yaparken mektubun gazetelere Cumhuriyet aleyhine çalışan gizli bir örgüt tarafından dağıtılıp dağıtılmadığını soruşturacaktır. Aynı mektup *Vakit*'e posta yoluyla gönderilmiş ve diğer gazetelere de postayla gönderildiği için buradan bir sonuç elde etmek mümkün olmayacaktır. Bu durum karşısında mahkemenin, mektubun gazetelerde mütalaasız olarak yayınlanmasının bir suç sayıp saymayacağını sorgulayan yazar, mahkemenin vereceği kararın bu noktada basın özgürlüğünün geleceğini çok yakından ilgilendirdiğini kaydetmiştir. Aynı mektup *Vakit*'e de ulaşmış, ancak mektubun içeriği toplumda yanlış anlaşılmalara yol açacağından dolayı kendileri yayınlamamışlardı. Hal böyle iken yazara göre, posta yoluyla gelen bir mektubun gazetelerde yayınlanmasının suç olarak kabul edilmemesi gerekmektedir. Mahkeme bunu bir suç olarak kabul etmesi halinde Türkiye'de gazetecilik mesleği tehlikeye düşer ve gazetecilik yapacak kimse kalmaz. Bazı ülkeler, hem topluma hem de gazetecilere zarar gelmeden bu meseleyi şöyle çözmektedirler: *“Matbuatı hür olan bir memlekette yanlış bir haberin veyahut uygunsuz bir fikrin neşredilmesi bazen gayr-ı kabil-i içtinaptır. Bu hakikat karşısında yapılacak şey, matbuattan yanlış ve uygunsuz fikirleri inde'l-hace tashih ettirmek için teşkilatı mükemmel bir matbuat idaresi bulundurmak ve günü gününe matbuatı takip ve gazetecileri ikaz etmektir. Eğer gazeteciler hükûmetçe tehlikeli addedilen bir fikrin doğru olduğunda ısrar ederek neşriyatta devam eder ve neşriyat-ı vakıa bir cürüm teşkil ederse o vakit takibat-ı kanuniyeye tevessül edilir”*.⁵⁸ Buradan *Vakit*'in gazeteciler davasının sonucunu, sadece rejimin geleceği açısından değil aynı zamanda Türkiye'deki gazetecilik mesleğinin akıbeti bakımından da önemseydiği sonucuna varılabilir.

15 Aralık 1923 tarihinde yargılamalara başlayan İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin hazırlık süreci *Vakit* tarafından çok yakından takip edilmekteydi. Mahkemenin nerede yapılacağı, savcının iddianamesini hazırlarken kimlerin bilgisine başvurduğu, tutuklu gazetecilerin

⁵⁸ Mehmet Asım, “Ağa Han'ın Mektubunun Neşri”, *Vakit*, 12 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2140, s. 1.

sorgulanması ve savcının sorduğu sorular ve aldığı cevaplar gazete sütunlarında yer almaktaydı.⁵⁹ Ayrıca 13 Aralık'ta gözaltına alınan İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey ile halifenin yaveri Ekrem Bey'in gözaltına alınmaları da anında gazeteye yansıtılmıştır.⁶⁰ Benzer şekilde mahkemenin Fındıklı Sarayı'ndaki bütün duruşmaları izlenerek okuyuculara aktarılmıştır.⁶¹

Mahkemenin ilk duruşması, sanıklardan *Tevhid-i Efkâr* sahibi Velid Ebuzziya, *Tanin* sahibi Hüseyin Cahid ve *İkdam* sahibi Ahmed Cevdet Beylerin gazetelerin yayın politikasının ve dışarıdan gelen mektuplar ile evrakların nasıl yayınlandığının sorgulamasıyla geçmiştir. En önemlisi bu duruşma daha çok gazete sahiplerinin siyasi görüşlerini sorgulayıp tespit etmek üzerine kurgulanmıştır. Velid Bey, mektubu gazetecilik mesleği açısından değerlendirdiğini, kendisinin mektubu okumadığını ve mektubun ellerine posta yoluyla ulaştığını nakletmiştir. Hüseyin Cahit Bey, radikal cumhuriyetçi olduğunu, mektubun posta yoluyla ulaştığını ve gazetecilik hissi ile hareket ederek mütalaasız yayınladığını ifade etmiştir. Mahkemenin mektuptan ne sonuç çıkarttığını sorması üzerine, "*Mamañih mübhem surette bu mektuptan hilafete nüfuz-ı cismani verilmesi arzusu çıktığını*" söylemiştir. Son olarak Hüseyin Cahit Bey, kendisinin dış meselelerde hükûmete asla ters düşmediğini nakletmiştir. Cumhuriyet idaresine muhalif olmadığını tam tersine cumhuriyetçi olduğunu ve anayasanın yanında yer aldığını aktaran Ahmet Cevdet Bey, mektubu yayınlanmadan önce görmediğini, aksi halde mutlaka mütalaa ekleyerek yayınlatacağını belirtmiştir.⁶² Mahkemenin bu duruşmasını takip eden Mehmet Asım, "*Dünkü muhakeme alelade bir cinayet davasının rüyetine hiç benzemiyordu. Bu daha ziyade istiklal mahkemesi unvanı altında müteşekkil bir heyet-i*

⁵⁹ "İstiklal Mahkemesi, Mevkufları...", *Vakit*, 12 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2140, s. 1.

⁶⁰ "Lutfi Fikri ve Baha Beylerle Halife'nin Yaveri Taht-ı Nezarete Alındı", *Vakit*, 14 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2142, s. 1.

⁶¹ "İstiklal Mahkemesi Dün İstanbul Gazetelerinin...", *Vakit*, 16 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2144, s. 1.

⁶² İstiklal Mahkemesi Dün İstanbul Gazetelerinin...", *Vakit*, 16 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2144, s. 1.

*resmiye huzurunda İstanbul'un üç mühim matbuat unsurunun içtihad-ı siyasi imtihanına benziyordu*⁶³ sözleriyle duruşmayı değerlendirmiştir.

İlk duruşmayı siyasi bir soruşturma olarak değerlendiren yazar Mehmet Asım, “*soruşturmayı*” cumhuriyet rejimin geleceği açısından faydalı bulmuştur. Böylece Başbakan İsmet Paşa'nın muhaliflerinin Cumhuriyet rejimine karşı olup olmadıklarını açıkça söylemesi gerektiğine ilişkin sözleri karşılık bulmuş ve bu muhaliflerden en önemlileri mahkeme salonunda cumhuriyetçi olduklarını açıklayarak zihinlerdeki şüpheleri ortadan kaldırmışlardır. Aynı zamanda üç gazete sahibinin de malum mektuptaki fikirlere taraftar olmadıkları mahkeme huzurunda teyit edilmiştir.⁶⁴

Ağa Han ile Emir Ali'nin mektubu gazetelerde yayınlanmasına rağmen halkın çoğunluğunun mektubun varlığından haberi bile yoktu. Yazar Mehmet Asım'a göre, İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin kurulması ve mektubun burada okunması üzerine gazeteler vasıtasıyla mektup günlerce halkın gözü önüne getirilmiştir. Dolayısıyla mektuptan halkın çoğunluğu sonradan haberdar olmuştur. Gazetelerde mektuptan aleyhte değerlendirmelerle bahsedilse bile bunun yayınlanması ülkenin huzur ve sükûneti için zararlıdır. O, mektubun gazetelerde tartışılmasını Türkiye için zararlı görmektedir. Mektupla ilgili hükûmetin hassasiyeti ve fikri, aydınlar arasında anlaşıldığına göre halk arasında daha fazla konuşulması ve tartışılması manasızdır. Dolayısıyla yazar, yeni rejimin başarılı olması için basının yeri geldiğinde halka karşı sansür uygulaması gerektiği fikrindedir. Öte yandan Mehmet Asım, koşulsuz hürriyetlerin savunucusu olarak ortaya çıkmaktadır. İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasını oldukça faydalı gören yazar, gazetecilerin tutuklanmasının bazı çevrelerce hükûmetin ifade özgürlüğünün karşısında olduğu şeklinde algılandığı, oysa bunun bir zan olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada yazar, mahkemenin ifade özgürlüğünü sınırlamak değil, aksine tesis etmek için çalıştığı inancındadır⁶⁵

⁶³ Mehmet Asım, “Muhakemeye Ait İntibaat”, *Vakit*, 16 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2144, s. 1.

⁶⁴ Aynı yer.

⁶⁵ Mehmet Asım, “Dikkat Edilecek Noktalar”, *Vakit*, 17 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2145, s. 1.

Duruşmalar ilerledikçe Mehmet Asım'ın dava ile ilgili düşünceleri berraklaşmıştır. Söz konusu mektubun gazetelere posta ile geldiği ve gazetecilerin mektupla ilgili siyasi düşüncelerinde ve onu yayınlama şekillerinde kesin bir şüphenin olmadığı fikrindedir. Ağa Han ile Emir Ali'nin mektuplarına benzer vesikaların mütaalasız olarak doğrudan gazetelerde yayınlanması hiçbir suç teşkil etmemelidir. Bunu suç olarak kabul edilmesinin, gazetecilik mesleğinin yok edecektir. Böyle bir mektup yayınlamış olan bir gazetenin suç işleyip işlemediğine karar vermek için öncelikle gazetenin genel yayınlarına ve politikasına bakmak gerekmektedir.⁶⁶

17 Aralık 1923 tarihindeki duruşmada davaya dâhil olmayan diğer gazetelerin sahipleri ile müdürleri bilgilerine başvurulmak üzere mahkemeye davet edilmişlerdir.⁶⁷ Bu ilginç durumu, Mehmet Asım, *“Bu tedbir cidden mucib-i memnuniyettir. Çünkü heyet-i hâkimenin üç gazete hakkında medar-ı mesuliyet ve muaheze olmak üzere ileriye sürülen maddeyi dâhil-i dava olmayan sair gazetelerin ne suretle telakki ettiklerini öğrenmek istemesi hakperverlik ve kanunperverliğin en vazih bir delildir”*⁶⁸ şeklinde değerlendirmiştir.

Vakit yazarı Mehmet Asım, mektubun yazarları Ağa Han ile Emir Ali'ye oldukça öfkelidir. Onların Hindistan Müslümanlarını temsil etmediğini ve dolayısıyla onlar adına söz söylemeye yetkilerinin olmadığını ifade etmektedir. Asım'a göre, onlar İngiliz tesiri altındadırlar ve İngilizlerle yaptıkları pazarlıklar sonucunda bu işten menfaat elde etmişlerdir. Bağımsız Türkiye'nin içişlerine müdahale etmeye hakları yoktur. Kaldı ki, İngiliz sömürgesi altında olması dolayısıyla Hindistan'ın İslam esaslarına göre Türkiye'nin içişlerine karışmaya yetkisi bulunmamaktadır. Yabancı bir devletin esareti altında bulunan bir milletin bağımsız bir Müslüman devletin içişlerine ve anayasasına müdahaleye yetkisi yoktur.⁶⁹ Mehmet Asım, Ağa Han ve Emir Ali'nin amacını, *“Türkiye’de hilafete Türk hükûmetinden ayrı bir nüfuz ve kuvvet vererek ve iki kuvveti birbiri ile müsademe ettirerek*

⁶⁶ Mehmet Asım, “Matbuatın Şehadeti”, *Vakit*, 18 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2146, s.1.

⁶⁷ “İstiklal Mahkemesi’nde Başlıca İstanbul Gazeteleri Erkânının Hazır Bulunduğu Bir Celse”, *Vakit*, 18 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2146, s. 1.

⁶⁸ Mehmet Asım, “Matbuatın Şehadeti”, *Vakit*, 18 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2146, s.1.

⁶⁹ Mehmet Asım, “Hariçteki Akisler”, *Vakit*, 19 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2147, S.1.

memleketimizde yeniden yeniye teşevvüşler çıkarmak hedefini takip eden hain bir siyasete hizmet etmeye temayül etti” cümlesiyle açıklamıştır.⁷⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında halifenin yayınladığı fetvayı hatırlatan yazar Mehmet Asım, bu fetvaya rağmen İngiliz orduları içerisinde Müslüman Hintlilerin Türkiye’ye saldırmalarını sorgulamıştır. Ardından şu can alıcı soruyu sormuştur: *“Şimdi makam-ı hilafete fart-ı merbutiyet iddia eden Ağa Han ile Emir Ali acaba bu beyanname neşredildiği zaman nerede idi? Neden dolayı zavallı Hint Müslüman neferlerinin mahvedilmek istenilen ve yegâne müstakil Müslüman bir devlet olan Türkiye aleyhinde harp etmelerini men etmemiştii? Bilakis neden dolayı İngilizlere istedikleri gibi Müslüman teb’ası arasından asker cem’ine yardım etmişlerdi”*. Ayrıca 16 Mart 1920 İstanbul işgalinde Hintli Müslümanların kullanıldığını belirten yazar, onların bu davranışlarını esir olmalarına bağlamış ve bu yüzden Türklerin kalplerinde halen Hintlilere karşı merhamet olduğunu anlatmıştır. Bunun dışında Türkiye’nin Hintlilere karşı bir düşmanlığın olmamasının nedenini Hindistan’ın Türklere Milli Mücadele sırasında yaptıkları maddi yardımlardır.⁷¹

Bu arada İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey’in davası 19 Aralık 1923’te başlamıştı.⁷² Halifeye yazdığı açık mektuptan dolayı İstanbul İstiklal Mahkemesi’nde yargılanan Lütfi Fikri Bey’e ilk duruşmada halifeye yazdığı açık mektup ve cumhuriyet ile ilgili sorular sorulmuştur. O, yayınlanan mektubunda dile getirdiği hilafetle ilgili düşüncelerinde ısrarcı olmuş ve hilafetin kaldırılacağına dair haberlerin kendisini oldukça rahatsız ettiğini aktarmıştır. Türkiye’nin itibarının hilafete sahip olmasından ötürü olduğunu düşünen Fikri Bey, hilafetin Türklerin elinde kalmasının yararlı olacağını savunmuştur. Türkiye’nin hilafeti elinden çıkarması durumunda kıymetini kaybederek Azerbaycan düzeyinde bir ülke durumuna düşeceğini iletmiştir.⁷³ Fikri

⁷⁰ Aynı yer.

⁷¹ Aynı yer.

⁷² “İstiklal Mahkemesinin Fındıklı Sarayı’nda Üçüncü İçtimaı”, *Tanin*, 20 Kânunuevvel 1923, Sayı: 427, s. 1.

⁷³ “İstiklal Mahkemesi Lutfi Fikri Bey’e Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hakkındaki Fikrini Sordu”, *Vakit*, 20 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2148, s. 1.

Bey, duruşmada önemli bir ayrıntıya dikkatleri çekmiştir. Buna göre kendisi 1 Kasım 1922 kararına muhalif olmaktan dolayı tutuklandığı halde *Akşam* gazetesi, hilafet ile ilgili söz konusu haberinden dolayı hiç soruşturma geçirmemiştir. Fikri Bey'in bu şikâyetini değerlendiren Mehmet Asım, *Akşam*'ın hilafet haberini yapmakla vatana ihanet suçunu işleyip işlemediğini tespit etmek için gazetenin geçmişteki yayınlarına ve gazetenin siyasi politikasına bakılması gerektiğini öne sürmüştür. Gazetelerin tek bir yayınına bakarak vatana ihanet suçunu işleyip işlemediği konusunda karar verilmesinin Türkiye'de gazetecilik mesleğini ortadan kaldıracağını savunmuştur.⁷⁴

Lütfi Fikri Davası, 27 Aralık 1923 tarihinde sonuçlanmış, Fikri Bey, hiyanet-i vataniye kanununun 3.maddesinden dolayı suçlu bulunmuş ve 5 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.⁷⁵ Hemen ardından Lütfi Fikri Bey, cezasının affedilmesi talebiyle Meclis'e başvurmuş ve 13 Şubat 1924 tarihinde 124 sayılı özel bir yasayla affedilmiştir.⁷⁶ Ağa Han ile Emir Ali'nin mektubunun yayınlanmasından ötürü yargılanan gazetecilerin davası ise, 2 Ocak 1924'te sonuçlanmıştır. Mektubun yayınlanmasından dolayı gazete sahipleri ve müdürleri art niyetli olmadığı belirtilerek cezalandırma işleminin gereksiz olduğu, dolayısıyla tamamı hakkında beraat kararı çıkarılmıştır.⁷⁷

Verilen 2 Ocak kararı, başta mahkeme salonunda olmak üzere kamuoyunda sevinçle karşılanmıştır. *Vakit*, mahkemenin gazeteciler lehindeki kararını şu sözlerle değerlendirmiştir: "*Dün Türk Milleti adalet Sakarya'sında büyük bir zafer kazandı. Genç ve gürbüz cumhuriyetin ebedileşmesine bütün Türklerin ruhunda en sağlam surette kök salmasına dünden daha müsait bir gün olamazdı. Halk, masumlar hakkında her türlü şüphe ve tereddütleri silen kararı dinlerken coştı ve ta bağrından kopan 'Yaşasın Cumhuriyet' avazıyla alkışladı ve dakikalarca mütemediyen çarpan eller mahkeme heyetine*

⁷⁴ Mehmet Asım, "Lütfi Fikri Bey Davası", *Vakit*, 20 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2148, s. 1.

⁷⁵ "Lütfi Fikri Bey, 5 Sene Müddetle Küreğe Mahkûm Oldu", *Vakit*, 28 Aralık 1923, Sayı: 2156, s.1; TBMMZC, Devre: II, Cilt: 5, İçtima Senesi: 1, İçtima: 101, s. 802-805 (13.02.1924).

⁷⁶ "Lütfi Fikri Bey ve Diğerleri", *Vakit*, 14 Şubat 1924, Sayı: 2204, s. 1.

⁷⁷ "İstanbul Gazetecileri Beraat Ettiler", *Hâkimiyeti Milliye*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 1010, s. 1.

muazzam bir şeref tacı uzattı".⁷⁸ Buradan *Vakit*'in verilen kararı yeni kurulan rejimin kamuoyundaki meşruluğunu ve gücünü ortaya koyan bir olay olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bir diğer deyişle yeni rejime karşı muhalefetin bulunmadığı bir mahkeme soruşturmasıyla ortaya konulmuştur. Davanın sonunda yeni rejim güç kazanmıştır.

Vakit, beraat kararını bir Cumhuriyet rejimi zaferine ve kutlamasına benzetmekteydi. *"Ebedî cumhuriyet bu saadetli anda tesid ediliyordu. Şu hâlde dün bu mahkeme memleketimizde cumhuriyeti ebedi olarak, bir daha hiçbir zaman yıkılmamak üzere bütün kâinata ilan etmiş oldu"*⁷⁹ değerlendirmeleriyle aslında cumhuriyetin büyük bir zaferle çıktığı dile getirilmekteydi.

Vakit Başyazarı Mehmet Asım da çıkan beraat kararları karşısında sevinmiştir. Gazetecilerin beraat kararlarını önceden tahmin ettiğini belirten Asım, kararın İstanbul'da İstiklal Mahkemesi'nin varlığına ilişkin üzüntü ve baskıyı sona erdirdiği fikrindedir. Olağanüstü yetkilere sahip mahkemenin İstanbul'da faaliyet göstermesi ister istemez vatandaşları germiştii. Nihayet yargılamalar sonucunda ülkede Cumhuriyete karşı gizli bir örgütün olmadığı anlaşılması halk arasında sevinçle karşılanmış ve endişe yerini rahatlamaya bırakmıştır. Asım'ın, özetle değerlendirmesi şöyledir: *"Mahkemenin dün verdiği beraat kararıyla yalnız maznunlar beraat etmiş olmuyorlar. İstanbul gazeteciliği beraat ediyor, belki İstanbul'un kendisi beraat ediyor, hatta bazı muzlim endişeler indinde -yukarıdaki maruzatımızdan anlaşılır- memleketin adliyesi hatta Meclis ve Cumhuriyet beraat ediyor ve hatta denilebilir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul'da her türlü şek ve ithamdan azade bir tesis olduğunu mühürleyen karar, Cumhuriyet'in istiklal mahkemesi tarafından dün bir beraat ilamı şeklinde ilan edilmiştir"*.⁸⁰

Hilafetin Kaldırılması, Osmanlı Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları ve Vakit

⁷⁸ "İstiklal Mahkemesi Dün Başmuharrirlerin Beraatine Karar Vermiş", *Vakit*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 2162, s. 1.

⁷⁹ "Ebedî Cumhuriyet Bu Saadetli Anda Tesid Ediliyordu", *Vakit*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 2162, s. 1.

⁸⁰ Mehmet Asım, "Beraat", *Vakit*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 2162, s. 1.

Gazeteciler davasının sona ermesinden hemen sonra hilafet kurumunun artık kaldırılmasının zamanı geldiğine hükmedilmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1924 yılının başlarında, ordunun yapacağı harp oyunlarını takip etmek için İzmir'e gitmiş ve burada yaklaşık 2 ay kalmıştır.⁸¹ 22 Ocak 1924'te Başbakan İsmet Paşa'dan İzmir'de bulunan Cumhurbaşkanı'na gelen şifreli telgrafta yazılanlar hilafet ile ilgi verilecek kararı hızlandırmıştır. İsmet Paşa'nın anlatımlarına göre, halife son zamanlarda basında hilafetin durumu ve kendisi hakkında çıkan yazılardan ve İstanbul'a gelen Hükûmet ile resmi görevlilerin kendisi ile görüşmemesinden rahatsızlık duymaktadır. Halifenin Hükûmete ilettiği bu şikâyetlerden en önemlisi hilafet bütçesinin yetersizliği idi. Halife, bütçesinin arttırılmasını talep etmekteydi.⁸²

Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'ya aynı gün verdiği cevap oldukça sertti. Buna göre, hilafet kurumu ve halifenin şahsı hakkında kötü düşüncelerin ortaya çıkmasına halifenin hareketleri sebep olmuştur. Yurt içinde ve dışındaki davranışlarıyla halife, eski padişahları taklit etmektedir. Oysa hilafet kurumunun dini ve siyasi bir sanı yoktur ve sadece tarihi bir hatıradan ibarettir. Halifenin Hükûmet ile resmi görevlilerinin kendisi ile resmi temasta bulunmasını istemesini Türkiye'nin bağımsızlığına bir saldırı olarak değerlendiren Cumhurbaşkanı, halife başkâtibinin Hükûmet ile temas için görevlendirilmesini sert bir dille eleştirmiştir. Halifenin bütçesinin arttırılmasına da karşı çıkmış ve halifenin bir hazinesinin olmadığını ve olamayacağını söylemiştir. İlaveten hilafet kadrosunun ciddi olarak araştırılması ve azaltılması emrini vermiştir.⁸³

Mustafa Kemal Paşa, bu telgraf üzerine hilafet kurumunun artık kaldırılmasına karar vermiş olacak ki 4 Şubat 1924'te İzmir'de Hükûmetin yanında yer alan gazetecilerle birlikte İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış olan gazetecilerle görüşmüştür. Beraat eden gazetecilerle bir tür barış yemeği olarak addedilen bu yemekte⁸⁴

⁸¹ Satan, *a.g.e.*, s. 223.

⁸² Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 845-846.

⁸³ Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 846-848.

⁸⁴ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, 2.baskı, Cilt:2, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 916-918.

Cumhurbaşkanı, hilafet makamına karşı harekete geçmeden önce gazetecilerle fikir birliğine varmak istemekteydi. Oldukça serbest konuşmalarla geçen toplantıda Mustafa Kemal Paşa, gazetecileri Cumhuriyetin etrafında birleştirmeyi ve Cumhuriyetin savunucuları olarak görev yapmalarını sağlamayı arzu etmekteydi. O, hilafetin kaldırılmasına karar verdiğini ifade ettiğinde Hüseyin Cahit Bey'den başka itiraz eden olmamıştı.⁸⁵

İzmir'deki toplantıya bir gazeteci olarak *Vakit*'in sahibi Mehmet Asım da katılmıştı. Toplantıyı ele alan Asım, Cumhurbaşkanı ile görüşen gazetecilerin toplantıdan büyük bir memnuniyetle ayrıldıklarını kaydetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, gazetecilere Cumhuriyetin takviyesi ve Türkiye'nin tamamen yeni bir zihniyetle yönetilmesini ele alan geleceğe yönelik planlamalarını anlatmıştır. Asım, bu planlamaların gerçekleşmesi için Türk basınının Mustafa Kemal Paşa'ya yardımcı olacağını savunmuştur.⁸⁶ Asım'ın değerlendirmelerinden Mustafa Kemal Paşa'nın büyük oranda muhalif basının desteğini arkasına aldığı sonucu çıkartılabilir.

Gazetecilerle yaptığı toplantıdan başarıyla ayrılan Mustafa Kemal Paşa, bu sefer üst düzey komutanları ikna etmeye çalışmıştır. 15-20 Şubat 1924 tarihleri arasında İzmir'de yapılacak harp oyunları için Başbakan İsmet Paşa, Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa ve eski Kolordu Kumandanlarından Halit Paşa İzmir'e davet edilmişti.⁸⁷ Orada bulunan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın da katılımıyla yapılan toplantıda hilafetin kaldırılması gerekliliği hususunda mutabakata varılmıştır. Aynı zamanda burada Şer'iyye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasına ve Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkartılmasına karar verilmiştir.⁸⁸ Bu kararlar alınırken İzmir'de bulunan her üst düzey komutanın toplantıya davet edilmediği, sadece hilafetin kaldırılmasından yana olanların çağrıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁹ Kazım Paşa (Karabekir), 29 Şubat'ta hilafetin kaldırılıp Osmanlı hanedanının yurt

⁸⁵ Satan, *a.g.e.*, s. 225.

⁸⁶ Mehmet Asım, "İzmir Seyahati", *Vakit*, 8 Şubat 1924, Sayı: 2198, s. 1.

⁸⁷ "Kumandanlarımız İzmir'de Toplandılar", *Vakit*, 14 Şubat 1924, Sayı: 2204, s.1.

⁸⁸ Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 848.

⁸⁹ Satan, *a.g.e.*, s. 224.

dışına çıkarılacağı haberini gazetelerden okuyunca İzmir harp oyununun “bir siyasi oyun” olduğunun farkına varmıştır.⁹⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk bütçesinin görüşmelerine 20 Şubat 1924'te başlanmıştı. 25 Şubat'ta Meclis'te başlayan bütçe tartışmalarında, hilafetin bütçesi meselesi gündeme gelmiştir. İstanbul Mebusu Yusuf Akçura, hilafet bütçesinin varlığına itiraz ederek bunu Cumhuriyet ilkeleriyle bağdaştırmanın mümkün olmadığını aktarmıştır.⁹¹ İzmir Mebusu Şükrü Bey ise, hilafetin adını ağzına almadan, dinin siyasetin etkisinden kurtarılması gerektiğini söylemiş ve bunun üzerine bazı mebuslar bu sözlere tepki göstermiştir. Ardından kısa süren bir tartışma yaşanmıştır.⁹² Doğrudan hilafet aleyhindeki konuşma, 27 Şubat 1924 günü Meclis oturumunda ilk olarak Saruhan Mebusu Vasıf Bey'den gelmiştir. Saltanatın kaldırılması kararının eksik kaldığını öne sürerek bu karar tamamlanmadıkça Cumhuriyetin tehlikede olacağını ifade etmiştir. Hilafetin, Cumhuriyetin bütçesi ile yaşamasına izin verilmesinin mantıksızlığına değinmiştir. İlerleyen süreçlerde hilafetin düşmanla işbirliği yaparak millete karşı tehlike oluşturma ihtimalinden bahsetmiştir. Fransa gibi cumhuriyetlerde eski haneden üyelerinin o ülkede yaşamasına bile izin verilmediğini belirterek Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkartılmasını önermiştir.⁹³

Vasıf Bey'in ardından Kastamonu Mebusu Haldun Bey ile Denizli Mebusu Mazhar Müfid Bey de benzer konuşmalar yapmışlardır. Mazhar Müfid Bey, hanedana bütçede yer ayrılmaması gerektiğini, sadece vatandaşların bütçede hak sahibi olduğunu ve hanedanın Türkiye Cumhuriyeti'nde yerinin olamayacağını kaydetmiştir.⁹⁴

Bütçe görüşmeleri sırasında Meclis'teki hilafet tartışmalarını basın yakından takip etmekteydi. Hükûmet yanlısı basın, tartışmalardan hilafet aleyhinde bir tavır sergilemişlerdir. Hükûmet taraftarı *Yeniğün Gazetesi*'nden Yunus Nadi Bey, İzmir Mebusu Şükrü Bey'in düşüncelerini “Milletin Ruhu” olarak değerlendirirken *Hâkimiyet-i*

⁹⁰ Karabekir, *a.g.e.*, s. 245.

⁹¹ TBMMZC, Devre: II, Cilt: 6, İctima Senesi: 1, İctima: 111, s. 344-361 (25.02.1924).

⁹² TBMMZC, Devre: II, Cilt:6, İctima Senesi:1, İctima:111, s.329-332 (25.02.1924).

⁹³ TBMMZC, Devre: II, Cilt: 6, İctima Senesi: 1, İctima: 113, s. 413-417 (27.02.1924).

⁹⁴ “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kat'i ve Tarihi Kararlar İthaz Etmek Üzeredir”, *Vatan*, 28 Şubat 1924, Sayı: 319, s. 1.

Milliye Gazetesi ulusal egemenliğine aykırı uygulamaların kaldırılarak inkılabının tamamlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Vasıf Bey'in Meclis'teki konuşmasından sonra basın, hilafetin kaldırılacağı ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkartılacağı yorumlarını yapmaya başlamıştır. Hatta bununla beraber Meclis'teki muhafazakârların, hilafetin kaldırılmasına muhalif olmayacakları iddia edilmiştir.⁹⁵

Bu arada *Vakit*, “Devlet Teşkilatındaki Gayr-i Tabiiyetlerin İzalesine Doğru Atılmış Son Adımlar” başlığı altında; “Büyük Millet Meclisi'nde halife ve hanedan tahsisatının kat'ı, hanedanın memleketten çıkarılması, Şeriye Vekâleti'nin ilgası ile vezaiînin tevzii, mehakimin tevhidî, Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nin kabineden ihracı mevzubahis oldu”⁹⁶ değerlendirmesinde bulunmak suretiyle bir anlamda hilafet meselesi hakkında kendi siyasetini de ortaya koymuş olmaktadır.

Vakit'e göre, Meclis'te bütçe görüşmesi sırasında hiç kimse inkılap karşıtı bir düşünceyi savunmamıştır. Gazete bu durumdan şöyle bir sonuç çıkartmıştır: “Bugünkü Meclis içtimasında bu mühim mesele bütçe müzakeratı dolayısıyla temas edilmiştir. Bugün Meclis'te hatiplerin irad ettikleri nutuklarıyla inkılabın kemaline doğru ilerleyen kahir cereyanın önünde hiçbir muhafazakâr ses işitilmemiştir. Muhafazakâr tanınanlar tarafından hiçbir ses çıkmamış ve hiçbir gürültü olmamıştır. Bu vaziyetin ne kadar manidar olduğu aşikârdır. Mukabil zihniyeti kimse tek bir kelime ile müdafaa etmedi”. Aynı zamanda bu vaziyeti partide dağınıklığın olmayacağı şeklinde yorumlamıştır. *Vakit*, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart'ta Meclis'te okuyacağı nutkun artık kesin olarak hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkartılmasını sağlayıcı nitelikte bir konuşma olacağını büyük bir sevinçle müjdelemiştir.⁹⁷ Aslında *Vakit*, siyasilerin ortak kararıyla hilafetin kaldırılacağı haberini halka büyük bir sevinç içerisinde vererek halkın tepkisini önceden azaltmaya ve halkı inkılaba hazırlamaya çalışmaktaydı.

Vakit, 1 Mart 1924 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'in açılış konuşmasında yapacağı nutkun içeriğini kastederek

⁹⁵ Murat ve Özmen, *a.g.m.*, s. 147-148.

⁹⁶ “Devlet Teşkilatındaki Gayr-i Tabiiyetlerin İzalesine Doğru Atılmış Son Adımlar”, *Vakit*, 28 Şubat 1924, Sayı: 2218, s. 1.

⁹⁷ Aynı yer.

Meclis'in yeni milli bir faaliyetin eşliğinde olduğunu manşetine taşımıştır. Hilafetin kaldırılmasına artık kesin gözüyle bakılabileceğini belirten gazetenin haberine göre, yurt dışına gönderilecek Osmanlı hanedan üyelerinin tahsisatının miktarı konusunda Meclis'te iki farklı öneri tartışılmakta, hanedanın saraylara, antika eserlere sahip çıkamayacağı ve sadece şahsi eşyalarını götürebileceği konuşulmaktaydı. Ayrıca hanedan üyeleri gidecekleri ülkeyi serbestçe seçebileceklerdi.⁹⁸ Gazetede halifenin istifa etmek üzere olduğu ya da İstanbul'u terk etmeye hazır olduğu söylentilerinin hilafet kurumu tarafından yalanlandığı haberlerine de yer verilmekteydi.⁹⁹ Ayrıca gazete, "Halife Hazretleri namına okunan son hutbeyi dinledikten sonra avdet ederken" ve "Hilafet alayının tarihe karışmak üzere olan son irtisamı" açıklamalarıyla iki fotoğraf yayınlamıştır.¹⁰⁰ Yine bütün bunlardan *Vakit*'in insanları hilafetin kaldırılması kararına hazırlamaya çalıştığı ve gelecek tepkileri azaltma görevi gördüğü söylenebilir.

Yine *Vakit*, hilafetin kaldırılması fikrini destekleyenlerin görüşünü şöyle ifade etmekteydi: "Türkiye Cumhuriyeti kuvvetli oldukça âlem-i İslama halifesiz de faide-bahş olacağına kanidirler. Hilafet mevhum kuvvetini Avrupa nazarında da kaybettiği gibi bilakis birçok hususatta terakkiye engel olmaktadır."¹⁰¹

Hilafetin kaldırılıp hanedan üyelerinin yurt dışına çıkartılacağına konuşulduğu bir sırada *Vakit*, bazı önemli hanedan üyelerine ait davaları sayfasına taşımıştır. II. Abdülhamid'in oğlu Mehmet Burhaneddin Efendi'nin şoförünü öldürmesi meselesinin tekrar gündeme geldiğini kaydetmiştir. Yine II. Abdülhamid'in oğullarından Abdülkadir Efendi hakkında baldızı Leman Hanım'ın bekâretini bozma suçundan izale-i bîkr (bekâret bozma) davası başlatıldığını, Beyoğlu Savcılığının bunu uzun uzadıya soruşturduğunu ve neticede savcının Abdülkadir Efendi hakkında takipsizlik kararı verdiğini iddia etmiştir. Bu iki dava geçmişten kalan davalardı. Fakat V. Mehmet'in oğlu Mehmet

⁹⁸ "Hilafetin İlgasına Emr-i Vâki Nazarıyla Bakılabilir", *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220, s.1.

⁹⁹ "İstifa Rivayetleri", *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220, s. 2.

¹⁰⁰ "Hilafetin İlgasına Emr-i Vâki Nazarıyla Bakılabilir", *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220, s. 1

¹⁰¹ "Reis-i Cumhur Hazretlerinin Nutukları", *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220, s. 1.

Ziyaeddin Efendi'nin kızı Rukiye Sultan'ın şeref ve namusa hakaret davası güncelliğini korumaktaydı. Davanın ilk duruşması 15 Mart 1924'te yapılacaktı. Rukiye Sultan'ın İstanbul Başsavcılığına verdiği şikâyet dilekçesine göre, Doktor Cemal Zeki Bey, Rukiye Sultan'a içerisinde Rukiye Sultan ile Cemal Zeki Bey'in resimlerinin bulunduğu ve resimlerin altında "*Hissiyat-ı âşıkaneyi mutazammın*" cümlesinin yer aldığı açık bir zarf göndermiştir. Şerefe, haysiyete ve namusa hakaret içerdiği iddia edilen bu mektubun zarfının kapağının kapatılmamış olması ve posta memurlarının içeriğini görmesinden dolayı "*zemm ü kadh*" suçunun işlendiği öne sürülmüştür. Dolayısıyla "*seni seviyorum*" anlamına gelen cümlelerin herkesin göreceği açık usulle gönderilmesi; kişinin şeref, haysiyet ve namusuna hakaret anlamına geleceğinden Cemal Zeki Bey'in hem yasa gereğince cezalandırılması hem de 5 bin lira manevi tazminat ödemeye çarptırılması talep edilmiştir.¹⁰²

Vakit, Rukiye Hanım'ın dilekçesindeki iddiaları alaycı bir üslupla eleştirmiştir. Cemal Zeki Bey, Rukiye Sultan'a yazdığı mektup "*zemm ü kadh*" suçunu teşkil etmesini gerektirecek şekilde kamuya açık yerlerde yayınlanmamıştır. Hatta mektuptaki söz konusu cümle, herkesin huzurunda açık bir şekilde de söylenmemiştir. Diğer yandan mektupta "*zemm ü kadh*" içeriği yer almamaktadır. 15 Mart'ta başlayacak mahkemenin asıl çözmesi gerekenin "*hissiyat-ı âşıkaneyi mutazammın*" yani "*seni seviyorum*" cümlesinin hakaret içerip içermediğinin tespit edilmesi olduğunu öne sürmüştür. Bu bakımdan başlayacak davayı tuhaf olarak niteleyen gazete, devamında davayla ilgili şu yorumda bulunmuştur: "*İstanbul İkinci Ceza Mahkemesi davanın rüyetine on beş gün sonra başlayacak ve İstanbul, senelerce omuzunun üstünde sermesti-i sefahatle baygın ve altındaki şehrin ızdırabına lakayd kalmış bir muhite ait hikâyelerden fıkralar dinleyip gözünü açacaktır*".¹⁰³ Hanedan üyelerine ait toplumda onların itibarını düşürücü bu tür davaların hilafetin kaldırılmasına yakın bir zamanda gazete sütunlarına taşınması bir hayli ilginçtir. Bununla *Vakit*'in Osmanlı hanedan üyelerine ilişkin toplumun geçmişten saygınlık ve bağlılık algısını kırmaya çalıştığı ve toplumdan gelecek tepkileri azaltmak için uğraş verdiği söylenebilir.

¹⁰² "Seni Seviyorum Demek Zemm ü Kadh midir?", *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220, s. 3.

¹⁰³ Aynı yer.

Bu esnada halife ile Osmanlı hanedan üyelerinin hal ve hareketleri basının yakından takip ettiği konulardı. 1 Kasım gününü Halife Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'nın selamlık dairesinde geçirdiğini gözlemleyen *Vakit*, saraydaki sessizliğe işaret ederek hanedanın Meclis'in kararına boyun eğmekten başka çaresinin olmadığını tespit etmiştir. Halife Abdülmecid'in ülkeyi terk etmesi gerektiğinde onun nereye ikamet edeceği meselesi de çokça konuşulmaktaydı. Abdülmecid'in İtalya'ya gideceği söylentisini araştıran *Vakit*, o günkü şartlarda bağımsız Müslüman ülkesi olması dolayısıyla halifenin Mısır'a yerleşeceği tahmininde bulunmuştur. Sarayın diğer mensuplarını da takip eden *Vakit*, onların telaş ve heyecanlarını gizlemeye çalıştığını dile getirmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca bu gazete, söz konusu kanun çıkmadan bütün hanedan üyelerinin isimlerini yayınlamıştır.¹⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa, hilafetin kaldırılması açısından önemli olan ve günlerdir heyecanla beklenen 1 Mart Nutkunu Meclis'te okumuştur. Burada her ne kadar hilafetten bahsetmemiş olsa da dinin politikaya alet edilmemesi ve eğitim öğretimin birleştirilmesi gerekliliğinden söz etmiştir.¹⁰⁶ Günlerdir gazetelerde hilafetle ilgili yapılan tahminler artık doğrulanmış oluyordu. *Vakit*, onun nutkunu "*Reis-i Cumhur Hazretleri Nutuklarında Diyanetin Vasıta-i Siyaset Olmaktan Kurtulması Lüzumunu Söylediler*" manşeti altında değerlendirmiştir. Böylece teklif edilecek kanun artık şekillenmiştir. Hilafetin kaldırılıp Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılacağı, eğitim öğretimin birleştirileceği ve Şer'iyye Vekâlet'inin kaldırılacağı net bir şekilde artık anlaşılmıştır.¹⁰⁷

2 Mart 1924'te Halk Fırkası'nın Grubu'nda Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ile 53 arkadaşının hazırladığı "*hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye haricine çıkarılmasına dair teklifi kanunisi*" görüşülerek kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Ardından teklif, 3 Mart 1924 tarihli Meclis oturumuna getirilmiştir. Teklifin gerekçesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin içerisinde yer alan hilafet makamının Türkiye'yi iç ve

¹⁰⁴ "Dün de Sükûnet ve İntizarla Geçti", *Vakit*, 2 Mart 1924, Sayı: 2221, s. 1.

¹⁰⁵ "Hanedan-ı Hilafet Azasının İsimleri", *Vakit*, 2 Mart 1924, Sayı: 2221, s.1.

¹⁰⁶ TBMMZC, Devre: 2, İçtima Senesi: 2, Cilt: 7, İçtima: 1, s. 3-6 (1 Mart 1924).

¹⁰⁷ "Reis-i Cumhur Hazretleri...", *Vakit*, 2 Mart 1924, Sayı: 2221, s. 1.

¹⁰⁸ Uluğ, *a.g.e.*, s. 159-160.

dış siyasette iki başlı olmaktan kurtaramadığı, Osmanlı devletinin çökme vasıtası olan hanedanın hilafet kisvesi altında Türkiye'nin varlığına önemli bir tehlike oluşturacağına çeşitlik tecrübelerle anlaşıldığı, hilafetin Hükûmet anlamına gelmesi dolayısıyla varlığına gerek kalmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁹ Teklifin okunmasından sonra söz alan Rize Mebusu Ekrem Bey, saltanat kaldırıldığı halde hanedan üyelerinin hilafet kisvesi altında gösterişli bir hayat sürmesine rıza gösterilmesinin mantıksızlığına değinmiş ve ülkenin geri kalmışlığının sebebinin Osmanlı hanedanı olduğunu belirtmiştir. Hilafetin kaldırılmasının karşısında duran Bağımsız Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, hilafetin kaldırılması zamanının henüz gelmediğini ve bunun münasip olmadığını ve ilgadan vazgeçilmesi gerektiğini anlatarak Meclis'te büyük bir tartışmanın çıkmasına neden olmuştur. Devamında, *"Fransız inkılabıyla inkılabımız arasında vaziyet itibarıyla münasebet olmadığını"* söyleyerek iktisadi ve siyasi yapılacak birçok işler varken sadece yapılacak işin bu olmadığını, kendisi İslam Birliği taraftarı olduğu için hilafetin ilgasına taraftar bulunmadığını ve hilafet kuvvetini düşmanların eline teslim etmeye razı olmadığını söylemiştir. Eleştirisinin ardından hilafet sorununun çözülmesi için kamuoyuna başvurulmasını ve seçimlerin yenilenmesini önermiştir.¹¹⁰

Afyon Mebusu İzzet Ulvi, hilafet ve saltanata artık tahammül edemediğini ve derhal kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Hilafetin kaldırılma zamanının geldiğini önerge sahiplerinden Urfa Mebusu Saffet Efendi ile Manisa Mebusu Vasıf Bey ve Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi de ileri sürmüştür. Hilafetin tarihsel geçmişi, özellikleri ve tanımına ilişkin bilgiler vererek hilafetin aleyhinde en önemli konuşmayı yapan İzmir Mebusu Adliye Vekili Seyit Bey olmuştur.¹¹¹

Meclis'teki görüşmelerin sonunda teklif kabul edilmiş ve 431 sayılı kanun olarak resmi gazetede yayınlanmıştır.¹¹² Aynı gün yani 3 Mart'ta Türkiye'yi laikleştiren yasalar olarak bilinen 429 sayılı Şer'iyeye ve Evkaf

¹⁰⁹ TBMMZC, Devre: 2, İçtima Senesi: 1, Cilt: 7, İçtima: 2, s. 27-28 (3 Mart 1924).

¹¹⁰ "İkinci Celsede Hilafet Kanunu", *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223, s. 2.

¹¹¹ "Müzakere Kâfidir", *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223, s. 2.

¹¹² *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, Haz. Reşat Genç, Atam Yayınları, Ankara, 2005, s. 191; *Resmî Gazete*, 6 Mart 1924, Numara: 63, Sene: 2, s. 6.

ve Erkan-ı Harbiyye-i Umumiye Vekâletlerinin kaldırılmasına dair kanun ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat yasası kabul edilmiştir.¹¹³

Hilafetin kaldırılması karşısında *Tanin* ve *Tevhid-i Efkâr* gibi muhalif basından sert tepkiler gelmemiştir. Muhalifler, kanunu soğuk ifadelerle okuyuculara ulaştırmışlardır. Bunda İstanbul İstiklal Mahkemesi deneyiminin ve Ankara Hükûmetinin muhalif düşünceler karşısındaki tavizsiz yaklaşımın etkili olduğu söylenebilir.¹¹⁴ Öte yandan *Vakit* gibi Hükûmet yanlısı basın, Cumhuriyet rejiminin önündeki büyük engel olarak görülen hilafetin kaldırılmasını memnuniyetle karşılamışlardır. *Vakit*, “*Büyük Millet Meclisi İkinci Celsesinde Hilafetin İlgası Kanununu Kabul Etti*” manşetinin altında ilga kararının halife Abdülmecid’e tebliğ edildiğini ve bunun 14 Mart’tan sonra Türk toprağında hilafet hanedanından sultanlar da dâhil olmak üzere hiç kimsenin kalmayacağı anlamına geldiğini aktarmıştır.¹¹⁵

Vakit’in başyazarı Mehmet Asım, hilafetin kaldırılmasını Cumhuriyet idaresinin, kendi rejimi ile çelişen kurumlarını tamamen ortadan kaldırması olarak algılamıştır. Bu kararlar birlikte Osmanlı tarihinin kesin olarak tasfiye edildiği ve yeni idarenin mevcudiyetini tehlikeye sokacak bütün engelleri yok ettiği fikrindedir. Asım, ülkenin mutluluğu ve huzuru için büyük bir dönüşüm başlatmak isteyen Cumhuriyet Hükûmetinin, her türlü ihtimale karşı şiddet ve adalet vasıtalarına başvurma hakkının olduğunu ve bunun da olması gerektiğini düşünmekteydi. Ayrıca, Hükûmetin hilafeti kaldırırken hanedan mensuplarının mağdur olmaması için harcırah verdiğini ve mallarını satabilmelerine müsaade ettiğini dile getirerek Hükûmetin kin ve nefretle hareket etmediğini savunmuştur. Yeni kanunla birlikte eski kurumların kaldırılmasından dolayı bazı memurların işsiz kalacağını, ancak Hükûmetin onları yeni kurumlara kısa bir süre sonra tayin edeceğinden emin olmalarını istemiştir.¹¹⁶

¹¹³ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, 3.basım, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 10-12.

¹¹⁴ Namık Sinan Turan, *a.g.e.*, s. 265-266.

¹¹⁵ “Büyük Millet Meclisi İkinci Celsesinde Hilafetin İlgası Kanununu Kabul Etti”, *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223, s. 1.

¹¹⁶ Mehmet Asım, “İmparatorluğun Tasfiyesi”, *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223, s. 1.

Türkiye'nin mutluluğu ve cumhuriyet rejiminin geleceği için Meclis'te çıkan son kararlara herkesin mutlaka uyması gerektiğini köşesine taşıyan Mehmet Asım'a göre, söz konusu kanunlar çıkmadan önce meseleyle ilgili herkesin farklı bir düşüncesi bulunmaktaydı. Fikirlerini özgürce ifade edebilmekteydiler. Fakat, bazı fikirlerin Meclis'te alınan kararlarla kanunlaşmasından sonra kanuna itaat edilmesinin bir "vazife" olduğunu kaydetmiştir. İnkılapların seri bir şekilde gerçekleştirilmesinin faydasına inanan Asım, inkılapları bir uzuv üzerinde ameliyat yapmaya benzetmektedir. Ameliyatlar her ne kadar acı verse de işin sonunda elde edilen başarılar çekilen sıkıntıları unutturur. Türk inkılabını gerçekleştirenlerin yabancı olmadığını, onların Milli Mücadele yıllarında inkılaplar yaptıklarını, inkılaplar sırasında halkın sorun yaşadığını, fakat neticede elde edilen başarıların çekilen sıkıntıları unutturduğunu, dolayısıyla bugün yine onların takip edilmesinin en doğru yol olduğunu savunmuştur.¹¹⁷ Anlaşılacağı üzere, Vakıit uzun ve çetin bir süreçten sonra yapılan inkılabı sonuna kadar savunmaktadır. Bu inkılapla birlikte yeni rejimin önünün açıldığı fikrindedir. Bununla birlikte bu inkılapa karşı ayaklanmaların olabileceği endişesini taşımaktadır. Bu yüzden muhalifleri sert bir tonla uyarılmaktadır. Yapılan inkılabı halka kabul ettirmek ve halkı alıştırmak için "ameliyat" ve Milli Mücadele örneklerini vermesi bir hayli ilginçtir.

431 sayılı kanun, sınır dışı edilecek hanedan üyelerine 10 günlük bir süre tanıdı. Ancak güvenlik endişesinden dolayı sabık Halife Abdülmecid Efendi için kanun derhal uygulanmıştır.¹¹⁸ Türk basını kararın halifeye nasıl bildirildiği, halifenin bunu nasıl karşıladığı ve kararın uygulanması sürecini yakından takip ederek bilgileri sütunlarına taşımışlardır. *Vakıit*, görevlendirdiği muhabirleri aracılığıyla gelişmeleri yakından takip eden gazetelerdendi. *Vakıit*'in aktardıklarına göre, 3 Mart 1924'te saat 22.30'da, İstanbul Valisi Haydar Bey, Polis Müdürü Sadettin Bey ve Emniyet Umumi Müdürü Muhiddin Bey Dâhiliye Vekâleti tarafından hilafetin kaldırılması ile ilgili Meclis kararını sabık Halife Abdülmecid Efendi'ye tebliğ etmekle görevlendirilmişlerdir.¹¹⁹ Heyet, gelen emir üzerine üç gündür güvenlik çemberinde bulunan

¹¹⁷ Mehmet Asım, "Kanun Kuvvetine İtaat", *Vakıit*, 5 Mart 1924, Sayı: 2224, s. 1.

¹¹⁸ Akgün, *a.g.e.*, s. 195.

¹¹⁹ "Hal'i ve Hilafetin İlgası Kararı", *Vakıit*, 5 Mart 1924, Sayı: 2224, s. 1.

Dolmabahçe Sarayı'na saat 23.00'da gelmişlerdir. Seryaver Cemal Bey'e halifeyle görüşmek istendiği söylenmiş ve ardından sabık halife, Vali Haydar Bey ile görüşmeyi kabul etmiştir. Haydar Bey, kararı sabık halifeye nasıl tebliğ ettiğini ve halifenin bunu nasıl karşıladığını daha sonradan gazetecilere şöyle anlatmıştır: *"...Son derece asabi ve fevkalade müteheyyiç idiler. Garip işaretler yapıyorlar ve manası anlaşılmayan sözler söylüyorlardı. Ben sâkit halifeyi hürmetle selamladıktan sonra Büyük Millet Meclisi tarafından hal'ine karar verildiğini ve beş saat içinde hududu terk etmek mecburiyetinde bulunduğunu tebliğ ettim. Abdülmecid Efendi, düşmemek için sendeledi. Benim sözlerimi müteakip yerinden fırladı. Ve bulunduğumuz odanın karşısındaki kütüphaneye giderek iki dakika sonra kolunda kitaplar ve bir sürü gazetelerle avdet etti. Fevkalade bir telaş içindeydi. Bu kitapları önümüze yayıyor, gazetelerde kendisi hakkında yazılan şeyleri sitayişkârane cümleleri göstererek: 'Ben hain değilim, milletime hizmetim vardır. Ölsem gidemem' diyordu. Mahlu halife kendisinden geçmiş mantık ve muhakemesi tamamen insicamını kaybetti. Sözler ağızından dökülüyor fakat hiçbir mana ifade etmiyordu. Kendisini elimden geldiği kadar teselli ederek metin olmasını, milletin ve Hükûmetin kendisi hakkında şefik ve hayırhah olduğunu bugünkü vaziyetin tarihin bir kararından başka bir şey olmadığını, şahsi hakkında bütün esbab-ı hürmet ve istirahatın temin edileceğini söyledim. Aldığım emrin kati olduğunu, üç, beş saatten azami istifade edilmesini ilave ettim. Teessürü hala devam ediyordu. Rengi uçmuş, gözleri ufalmış idi. Sözlerime hâlâ inanmıyor, mutavaat etmez gibi görünüyor, şüphe içinde bulunuyordu. Bu dakikada biraz düşünmek, ailesi ile görüşmek için yalnız bıraktım."*¹²⁰

Aradan yarım saatlik bir sürenin geçmesi sonrasında Vali Bey, Polis Müdürü Sadettin Bey'i Abdülmecid Efendi'nin yanına göndermiş ve artık biraz sakinleşmiş olan sabık halife, Vali ile tekrar görüşmek istediğini iletmıştır. Vali Haydar Bey, ikinci görüşmede sabık halifenin eşi ve oğlu Ömer Faruk Efendi ile beraber olduğunu ve biraz sakinleşmiş olduğunu gözlemlenmiştir. Sabık halife, *"Milletin kararına mutavaat ediyorum. Fakat sizden son bir istirhamım, sarayda bulunan*

¹²⁰ "Haydar Bey'in Tarihî Vazifesi", *Vakit*, 7 Mart 1924, Sayı: 2226, s. 2.

*ihhtiyar ve muhtaç kadınları unutmamaktır” demek suretiyle karara uyacağını bildirmiştir.*¹²¹

Hükûmetin kararıyla hanedan üyelerinin istediği yere gitmeleri hususunda özgürlük tanınırken sabık halifenin sadece İsviçre’ye gitmesine izin verilmiştir. İsviçre’ye yerleştikten sonra halife, istediği başka bir ülkeye gidebilecekti. Ayrıca halifenin aile efradından istediği kişileri götürmesine izin verilmiştir. Buna göre, sabık halife ile birlikte dört hanımı, oğlu Ömer Faruk, kızı Dürrüşehvar Sultan, kâtibi Salih Keramet, Hüseyin Nakip, Doktor Selahaddin Beyler olmak üzere toplam 10 kişinin gitmesine müsaade edilmiştir. Sabık halifenin sadece kişisel eşyalarını götürmesine izin verilmiştir. Abdülmecid ve ailesine 15 bin lira, hanedanın diğer erkek ve kadın üyelerine biner lira harcırah verilmiştir. Halife ve ailesi, Çatalca’dan Simplon Express trenine bindirilerek memurların gözetiminde İsviçre’nin Bern şehrine gönderilecekti. On altı otomobil, iki eşya kamyoneti ve bir de benzin kamyonu tahsis edilmişti. Saray halkıyla vedalaşmadan sonra sabah saat 5.30’da katile, trenin hazır olduğu Çatalca’ya hareket etmiştir. Çatalca’ya kadar onlara Polis Müdürü Sadettin Bey, refakat etmiştir.¹²²

Ertesi günü İsviçre’ye doğru yolculuğu başlayan sabık halife, sınırı geçince trende bulunan gazetecilere şu demeci vermiştir: “...İhtirasat-ı ecnebiyeye alet olmayacağım. Esasen yerli ve ecnebi gazetecilere hiçbir şey söylememeye karar verdiğimden beni mazur görünüz. Vaktimi sanayi-i nefiseye hasredeceğim”.¹²³ *Vakit*’in 10 Mart günkü haberine göre, sabık Halife Abdülmecid Efendi ve ailesi, İsviçre’nin Lemman Gölü civarındaki Montrö kasabasındaki bir otele yerleşmişlerdir. Ailenin bundan sonra nereye gidecekleri konusunda herhangi bir bilginin olmadığı aktarılmıştır.¹²⁴

Hizmetliler ile beraber 234 kişi çeşitli ülkelere gitmiştir.¹²⁵ Abdülmecid Efendi’den hemen sonra yurt dışına çıkarılan hanedan üyelerinin çoğunluğu bu karar karşısında şaşkınlık içerisinde girmişler ve nereye gidecekleri hususunda tereddüt geçirmişlerdir. Şaşkınlık

¹²¹ Aynı yer.

¹²² “Sâbık Halife Abdülmecid Efendi”, *Vakit*, 5 Mart 1924, Sayı: 2224, s. 1-2.

¹²³ “Abdülmecid Efendi Serhatten Çıkarken”, *Vakit*, 6 Mart 1924, Sayı: 2225, s. 1.

¹²⁴ “Sâkıt Halife”, *Vakit*, 10 Mart 1924, Sayı: 2229, s. 2.

¹²⁵ Aytepe, *a.g.m.*, s. 24.

üzerinden atılınca ülkenin mutluluğunu ve ilerlemesini temenni eden demeçler vermişlerdir. Bu zorunlu sürgünden kurtulmanın imkânının olmamasının anlaşılmasıyla verilen kısa süreyi faydalı kullanmak adına hemen mallarını satmaya çalışmışlardır. Mallarını değerinin çok altından satan hanedan üyeleri, elde ettikleri paraların bir kısmıyla borçlarını ödemişlerdir.¹²⁶ Malların çok ucuza satılmasından üzülen *Vakit* muhabiri şahit olduğu olayları gazeteye taşımıştır. Hanedan üyelerine verilen sürenin son günün 6 Mart olması nedeniyle bazı hanedan damatlarının, sultan ve şehzadelerin konakları birer pazar haline gelmiştir. Birçok esnaf; Türk, Rum, Ermeni, Musevi, eşya satılacağını haber aldıkları hanedan üyelerinin ikametgâhlarına akın etmişlerdir. Çok ucuza mal satın almak için uğraşanları gören muhabir, bunu bir “fırsatçılık” ve “mide bulandırıcı” iş olarak görmüştür. Mallarının gerçek değerini bilmeyen hanedan üyeleri, Beşiktaş’ta geçici olarak kurulan mezatta eşyalarını bu fırsatçılara açık arttırmayla çok ucuza satmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, Damat Halit Paşa’nın eşyası 25.000 liraya ihale edildikten yarım saat sonra 75.000 liraya talep bulmuş ve Abdülhalim Efendi’nin 1.000 liralık mobilyası da 140 liraya kapatılmıştır. Muhabir, gördüğü manzara karşısında rahatsızlığını şöyle dile getirmiştir: “*Fakat asıl fecaat, bu eşyaya talip olanların bir kuruş daha vermemek için aralarında çevirdikleri iğrenç fırıldaklar, her cinsten olanı var. Mamafih gönül bu eşyanın bir Türk elinde kalması ile ferah duyuyor*”.¹²⁷ *Vakit*, 431 sayılı kanunun hanedan üyeleri üzerinde uygulanması sırasında yaşanan mağduriyetleri sayfasına taşımaları, esasında gazetenin hanedan üyelerine kin ve nefretle bakmadığını göstermektedir.

Abdülmecid Efendi’nin İsviçre’ye ulaşmasıyla birlikte tüm İslam dünyasından hilafetin geleceği hususunda sabık halifeden bilgi isteyen telgraflar gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine Abdülmecid Efendi, 11 Mart’ta yabancı basına yazılı beyanatta bulunmuştur. Beyanatta Meclis’in hilafeti kaldırmasının “*yersiz ve yolsuz*” olduğu, hilafetin sadece Türklerin değil bütün Müslümanların ortak dini ve tarihi kurumu olduğundan dolayı tek tarafı kaldırılamayacağı, bu nedenlerden dolayı bu kararı hükümsüz bulduğunu belirtmiş ve hilafet

¹²⁶ “Kimler Nereye?”, *Vakit*, 6 Mart 1924, Sayı: 2225, s. 1.

¹²⁷ “Saray Kapıları Bir Bir Kapanıyor”, *Vakit*, 7 Mart 1924, Sayı: 2226, s. 1, 3.

kurumunu desteklemek için yetkili temsilcileri ilk fırsatta dini bir şuraya davet etmiştir.¹²⁸ Bunun üzerine *Vakit*, sabık Halife Abdülmecid Efendi'nin yazılı beyanatını konu edinerek “boş hülyalar peşinde koştuğunu” ifade ederek onu eleştirmiştir. Ayrıca Türkiye'deki Müslümanlar başta olmak üzere yabancı sömürge ülkelerindeki Müslümanların bu beyannameyi dikkate almayacağını savunmuştur.¹²⁹ Hükûmetin tepkisi daha sert olmuş ve İsviçre'yi sabık halifenin Türkiye aleyhine siyasi faaliyetlerde bulunmaması gerektiği hususunda uyarmıştır. İsviçre Hükûmetinin Abdülmecid'i ikaz etmesiyle O, şura toplamaktan vazgeçmiştir.¹³⁰

Sonuç

Hilafet kurumu, İslam tarihi ile paralel seyir takip etmiş ve Müslüman devletlerin siyasi gücünün değişimine göre tarih boyunca ülke değiştirmiştir. En son Osmanlı devletine geçen hilafet kurumu, II. Abdülhamit ile birlikte devleti çöküşten kurtaracak bir güç ve İslam coğrafyalarını sömüren emperyalizme karşı önemli bir silah olarak kullanılmak istenmiştir. Ne yazık ki hilafetin itibarının devletlerin siyasi gücüne bağlı olması dolayısıyla başarılı olamamıştır.

Yeni kurulan Türkiye devleti, hilafet kurumunu dini ve tarihi özellikleri barındıran sembolik bir yapı olarak görmekteydi. En önemlisi de yapılacak inkılapların önündeki en büyük engel ve tehlike olarak algılanmaktaydı. Son zamanlarda sorgulanmakta olan hilafetin varlığı Cumhuriyetin ilan edilmesiyle ülkenin gündemine oturmuş ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu sürecin başlangıcından itibaren hilafet tartışmalarında *Vakit* Gazetesi, hilafet taraftarlarının karşısında, Hükûmetin yanında bir tavır sergilemiştir. Hilafet meselesi ile ilgili düşünceleri Hükûmetin bu husustaki politikası ile aynı seyirde olmuştur. İnkılabın hazırlık sürecinde ve sonrasında yayınlarıyla hükûmete yardım etmiştir.

Vakit, hilafet tartışmalarında İngilizlerin parmağı olduğunu ve tartışmaların Türkiye'nin içişlerini karıştırma ve ülkenin huzurunu bozma amaçlı olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla yaptığı

¹²⁸ Satan, *a.g.e.*, s. 246.

¹²⁹ “Abdülmecid Boş Hülyalar Peşinde Koşuyor”, *Vakit*, 17 Mart 1924, Sayı: 2236, s. 1.

¹³⁰ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 59.

yayınlarında bunu sürekli vurgulayarak hem rejim muhaliflerini hem de halkı uyarma görevini üstlenmiştir. Bu haliyle *Vakit*, rejim tehlikeleriyle mücadele etmede Hükûmete faydalı olduğu söylenebilir.

Hilafet meselesi dolayısıyla yargılanan gazeteciler davasında, toplumda İstiklal Mahkemeleriyle ilgili geçmişten gelen kötü algıyı yıkmaya ve endişeleri gidermeye çalışan bir yayın politikası izlemiştir. Rejimin geleceği ile ilgili şüphelerin ortadan kaldırılması ve halkın huzurunun sağlanması açısından söz konusu mahkemeyi yararlı gören bir pozisyondaydı. Mahkemenin ve hükûmetin adil ve merhametli olduğu, amaçlarının sadece gerçekleri ortaya çıkarmak olduğunu iddia ederek herkesin hükûmete güvenmesini sağlamaya gayret etmiştir. Mahkemenin ifade özgürlüğünü engellediği yönündeki çıkışlara, aslında mahkemenin özgürlükleri tesis etmeye çalıştığını öne sürerek zihindeki algıları yıkmaya çalışmıştır.

Gazeteciler davasını, rejimin ve gazetecilik mesleğinin geleceği açısından önemseyen *Vakit*, davanın sonucunu rejimin halk nezdindeki meşruluğunu ortaya koyacak önemli bir olay olarak değerlendirmek suretiyle bunu hilafet taraftarlarına karşı kazanılan bir zafer kutlamasına dönüştürmüştür. Böylece rejim muhaliflerine karşı bir zafer algısının oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Vakit, özellikle İzmir’de hilafetin kaldırılmasına kesin olarak karar verilmesinden sonra halkı bu inkılap fikrine alıştıran, inkılabı zemin hazırlayan ve ona karşı gelecek olası tepkileri azaltıcı bir yayın politikası takip etmiştir. Yapılacak hilafet inkılabını halka şirin göstermek ve meydana gelecek endişeleri azaltmak için inkılapları bir uzuv ameliyatına benzetmiştir. Aynı zamanda ilga kararının alınmasında birkaç gün önce Osmanlı hanedan üyeleri ile ilgili bir takım itibar sarsıcı haberler yapması bu amaca yöneliktir.

Hilafetin kaldırılmasını büyük bir sevinçle karşılayan *Vakit*, bu inkılapla birlikte yeni rejimin önündeki bütün engellerin kalktığını düşünmektedir. Ancak, bu inkılabı karşı olası ayaklanmaları da hesaba katarak hilafet taraftarlarını hükûmet adına uyarmış ve bu anlamda hükûmetle muhalifler arasında aracı bir rol üstlenmiştir. 13 Şubat 1925 tarihinde ortaya çıkan Şeyh Sait ayaklanması düşünüldüğünde *Vakit*’in bu anlamdaki çabalarının pek etkili olmadığı söylenebilir.

Kaynakça

Meclis Tutanakları

TBMMZC (Zabıt Ceridesi), Devre:II, Cilt:6, İçtima Senesi:1, İçtima:111 (25.02.1924).

TBMMGCZ (Gizli Celse Zabıtları), Devre: II, Cilt: 4, İçtima Senesi: 3, İnkat: 64 (8.12.1923).

TBMMZC, Devre: 2, İçtima Senesi: 2, Cilt: 7, İçtima: 1 (1 Mart 1924).

TBMMZC, Devre: 2, İçtima Senesi: 1, Cilt: 7, İçtima: 2 (3 Mart 1924).

TBMMZC, Devre:II, Cilt:5, İçtima Senesi: 1, İçtima: 101 (13.02.1924).

TBMMZC, Devre:II, Cilt:6, İçtima Senesi: 1, İçtima: 113 (27.02.1924).

TBMMZC, Devre:I, Cilt:24, İçtima Senesi:3, İçtima: 140 (18.11.1922).

TBMMZC, Devre: I, Cilt: 24, İçtima Senesi: 3, İçtima: 130, s. 304-315 (01.11.1922).

Basın Kaynakları

“Abdülmeccid Boş Hülyalar Peşinde Koşuyor”, *Vakit*, 17 Mart 1924, Sayı: 2236.

“Abdülmeccid Efendi Serhatten Çıkarken”, *Vakit*, 6 Mart 1924, Sayı: 2225.

“Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın Vakit'e Mühim Beyanâtı”, *Vakit*, 17 Teşrinisani 1923, Sayı: 2115.

“Büyük Millet Meclisi İkinci Celsesinde Hilafetin İlgası Kanununu Kabul Etti”, *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223.

“Büyük Millet Meclisi'nin Kararından Sonra”, *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138.

“Devlet Teşkilatındaki Gayr-i Tabiiiliklerin İzalesine Doğru Atılmış Son Adımlar”, *Vakit*, 28 Şubat 1924, Sayı: 2218.

“Dün de Sükûnet ve İntizarla Geçti”, *Vakit*, 2 Mart 1924, Sayı: 2221.

“Ebedî Cumhuriyet Bu Saadetli Anda Tesid Ediliyordu”, *Vakit*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 2162.

“Hal'i ve Hilafetin İlgası Kararı”, *Vakit*, 5 Mart 1924, Sayı: 2224.

“Halife Hazretlerinin Gazetemize Beyanâtı”, *Vatan*, 9 Teşrinisani 1923, Sayı: 208.

“Hanedan-ı Hilafet Azasının İsimleri”, *Vakit*, 2 Mart 1924, Sayı: 2221.

“Haydar Bey'in Tarihî Vazifesi”, *Vakit*, 7 Mart 1924, Sayı: 2226.

“Hilafetin İlgasına Emr-i Vâki Nazarıyla Bakılabilir”, *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220.

“İkdam, Tevhid-i Efkâr, Tanin Başmuharrir ve Müdür-i Mesullerinin Tevkifi”, *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138.

“İkinci Celsede Hilafet Kanunu”, *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223.

“İstanbul Gazetecileri Beraat Ettiler”, Hâkimiyeti Milliye, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 1010.

“İstifa Rivayetleri”, *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220.

“İstiklal Mahkemesi Dün Başmuharrirlerin Beraatine Karar Vermiş”, *Vakit*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 2162.

“İstiklal Mahkemesi Dün İstanbul Gazetelerinin...”, *Vakit*, 16 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2144.

“İstiklal Mahkemesi Lutfi Fikri Bey’e Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hakkındaki Fikrini Sordu”, *Vakit*, 20 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2148.

“İstiklal Mahkemesi, Mevkufları...”, *Vakit*, 12 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2140.

“İstiklal Mahkemesi’nde Başlıca İstanbul Gazeteleri Erkânının Hazır Bulunduğu Bir Celse”, *Vakit*, 18 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2146.

“İstiklal Mahkemesinin Fındıklı Sarayı’nda Üçüncü İçtimaı”, *Tanin*, 20 Kânunuevvel 1923, Sayı: 427.

“Kimler Nereye?”, *Vakit*, 6 Mart 1924, Sayı: 2225.

“Kumandanlarımız İzmir’de Toplandılar”, *Vakit*, 14 Şubat 1924, Sayı: 2204.

“Lutfi Fikri ve Baha Beylerle Halife’nin Yaveri Taht-ı Nezarete Alındı”, *Vakit*, 14 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2142.

“Lütfi Fikri Bey ve Diğerleri”, *Vakit*, 14 Şubat 1924, Sayı: 2204.

“Lütfi Fikri Bey, 5 Sene Müddetle Küreğe Mahkûm Oldu”, *Vakit*, 28 Aralık 1923, Sayı: 2156.

“Müzakere Kâfidir”, *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223.

“Reis-i Cumhur Hazretleri...”, *Vakit*, 2 Mart 1924, Sayı: 2221.

“Reis-i Cumhur Hazretlerinin Nutukları”, *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220.

“Sâbık Halife Abdülmecid Efendi”, *Vakit*, 5 Mart 1924, Sayı: 2224.

“Sâkıt Halife”, *Vakit*, 10 Mart 1924, Sayı: 2229.

“Saray Kapıları Bir Bir Kapanıyor”, *Vakit*, 7 Mart 1924, Sayı: 2226.

“Seni Seviyorum Demek Zemm ü Kadh midir?”, *Vakit*, 1 Mart 1924, Sayı: 2220.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Kat’i ve Tarihi Kararlar İthaz Etmek Üzeredir”, *Vatan*, 28 Şubat 1924, Sayı: 319.

Hüseyin Cahit, “Şimdi De Hilafet Meselesi”, *Tanin*, 11 Teşrinisani 1923, Sayı: 388.

İstiklal Mahkemesi Dün İstanbul Gazetelerinin...”, *Vakit*, 16 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2144.

Lütfi Fikri, “Huzur-u Hazret-i Hilafetpenahiye Açık Arıza”, *Tanin*, 10 Teşrinisani 1923, Sayı: 387.

Mehmet Asım, "Ağa Han'ın Mektubunun Neşri", *Vakit*, 12 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2140.

Mehmet Asım, "Anlaşılamayan Hakikat", *Vakit*, 11 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2139.

Mehmet Asım, "Beraat", *Vakit*, 3 Kânunusani 1924, Sayı: 2162.

Mehmet Asım, "Dikkat Edilecek Noktalar", *Vakit*, 17 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2145.

Mehmet Asım, "Fevkalade Bir Tedbir", *Vakit*, 10 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2138.

Mehmet Asım, "Hariçteki Akisler", *Vakit*, 19 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2147.

Mehmet Asım, "Hilafet Bahsi", *Vakit*, 10 Teşrinisani 1923, Sayı: 2108.

Mehmet Asım, "İmparatorluğun Tasfiyesi", *Vakit*, 4 Mart 1924, Sayı: 2223.

Mehmet Asım, "İzmir Seyahati", *Vakit*, 8 Şubat 1924, Sayı: 2198.

Mehmet Asım, "Kanun Kuvvetine İtaat", *Vakit*, 5 Mart 1924, Sayı: 2224.

Mehmet Asım, "Lütfi Fikri Bey Davası", *Vakit*, 20 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2148.

Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet Meselesi", *Vakit*, 16 Teşrinisani 1923, Sayı: 2114.

Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet", *Vakit*, 15 Teşrinisani 1923, Sayı: 2113.

Mehmet Asım, "Matbuatın Şehadeti", *Vakit*, 18 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2146.

Mehmet Asım, "Muhakemeye Ait İntibaat", *Vakit*, 16 Kânunuevvel 1923, Sayı: 2144.

Resmî Gazete, 6 Mart 1924, Numara: 63, Sene: 2.

Kitaplar ve Makaleler

Akgün, Seçil, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Turhan Kitabevi, Ankara (yayın yılı yok).

Akkor, Mahmut, "Dini Bir Müessesenin Sonu", *History Studies*, Cilt 4, Sayı 1, 2012, s.15-28.

Aksoy, Volkan, "Halifeliğin Kaldırılması ve Abdülmecid Efendinin Sürgün Edilmesinin İstikbal Gazetesine Yansımaları", *History Studies*, Cilt 10, Sayı 8, Kasım 2018, s.1-18.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, Cilt: II 1920-1927, 9.baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

Avcı, Casım, "Hilafet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 17, İstanbul 1998.

Aytepe, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 15-29.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyete*, Cilt: 2, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2002.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 6.baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2019.

Çulcu, Murat, *Hilafet Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası*, Cilt: II, Kastaş Yayınları, İstanbul 1992.

Çulcu, Murat, *Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası*, Cilt: I, Kastaş Yayınları, İstanbul 1992.

Goloğlu, Mahmut, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Kalite Matbaası, Ankara 1973.

Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, 3.basım, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Murat, Turgay ve Özmen, Nidan, "Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınına Yansımaları", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 8, Bahar 2018, s.137-160.

Öklem, Necdet, *Hilafetin Sonu*, *Ege Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*, İzmir, (yayın yılı yok).

Özcan, Azmi, "Hilafet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, İstanbul, 1998.

Payaslı, Volkan, "Bir Gazeteci ve Siyasetçinin Cumhuriyet Dönemi'ndeki Bazı Gelişmelere Dair İzlenimleri: Mehmet Asım Us ve Vakit (1927-1931)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 18, Sayı 36, (Güz 2022), s. 873-906.

Reşat Genç (Yayına Hazırlayan), *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, Atam Yayınları, Ankara 2005.

Sarı, Selim, *Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

Satan, Ali, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul 2017.

Turan, Namık Sinan, *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar, İstanbul 2004.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi (3.Kitap Birinci Bölüm) Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 2.basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4.baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

Uluğ, Naşit Hakkı, *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1975.

Uysal, Zeynep, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, İstanbul 1991.

Yalman, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñ, 2.baskı, Cilt: I, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

Yalman, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñ, 2.baskı, Cilt: II, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

Yücel, İdris, "Fransız Belgelerinde Son Halife Abdülmecid ve Türkiye'de Hilafetin Kaldırılması", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 61, Güz 2017, s. 467-492.

Yücel, Ömer Faruk, *Türk Matbuatında Vakıf Gazetesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2022.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Extended Abstract

The institution of the Caliphate emerged after the passing of the Prophet Muhammad and underwent various changes throughout history. Concurrently, it shifted its base depending on the fluctuations of political power in the Islamic world. It came under Ottoman rule with the conquest of Egypt during Yavuz Sultan Selim's 1517 Egyptian campaign. The Ottoman Empire, in addition to using the caliphate as a symbol of sovereignty, attempted to wield it as a political tool against the West during the decline of the empire. However, during World War I, the call for the holy jihad did not receive sufficient support from the Islamic world. Similarly, during the period of the Turkish War of Independence, the caliphate found itself aligned with enemy forces against the national militia. These events led to questioning the legitimacy of the caliphate and undermined its authority. Following the successful conclusion of the War of Independence, the newly established Republic of Turkey considered abolishing the caliphate due to its opposition to popular sovereignty and its perceived role as the biggest obstacle to reforms. Additionally, the ineffectiveness of the caliphate since the late Ottoman period and its lack of benefit to the Turks, instead causing harm, significantly influenced the decision to abolish it.

After lengthy debates, on March 3rd, 1924, the Turkish Grand National Assembly decision brought an end to the existence of the caliphate and compelled members of the Ottoman dynasty to leave the country. Numerous studies have been conducted and published on this issue thus far. The majority of these studies encompass nonspecific inquiries. However, this study focuses specifically on the abolition of the caliphate. It delves into the perspective, stance, and role assumed by Vakit Newspaper, a revolutionary newspaper of the era, regarding the abolition process and its aftermath. Furthermore, it examines how the revolutionary process was reflected in the newspaper. Among the studies conducted on the caliphate revolution, it is observed that the aspect of Vakit Newspaper has not been thoroughly explored in detail. The failure to comprehensively examine the outlook of a newspaper like Vakit, which was one of the most significant government-aligned and revolutionary newspapers of the time, highlights a notable gap in the existing research on the subject. This article is written to address this gap.

The research was conducted utilizing various sources including Vakit Newspaper, parliamentary records, memoirs, original and review works, and partly the contemporary press. Following the proclamation of the Republic, debates on the caliphate intensified. All issues of Vakit Newspaper from the time of the Republic's proclamation until the abolition of the caliphate were

examined. All news articles and opinion pieces related to the caliphate issue and the dynasty were analyzed. Parliamentary records were consulted to verify and compare news related to the caliphate in the press. Parliamentary records, serving as primary sources for politicians' debates and decisions, guided the study. Memoirs of statesmen and journalists who played a role in the caliphate issue were also consulted to comprehend the historical development of events. All academic studies conducted on the caliphate institution until that time were reviewed, and relevant original and review works were instrumental in the preparation of this research. In addition to these sources, partly both oppositional and pro-government press of the era were monitored.

This study, compiled using these sources, consists of an introduction, two chapters, and a conclusion. The introduction provides a historical overview from the emergence of the caliphate institution to the proclamation of the Republic. The first chapter discusses post-Republic proclamation debates on the caliphate, primarily focusing on Vakit Newspaper. The second chapter, also based on the same newspaper, narrates the abolition of the caliphate and the forced exile of Ottoman dynasty members.

At the conclusion of the research, significant findings were obtained. Vakit Newspaper exhibited a pro-government stance during both the preparation and execution phases of the caliphate revolution. Consequently, the newspaper's perspective on the caliphate aligns with that of the republican regime. It perceives British intervention in the caliphate issue and assumes the duty of warning both regime opponents and the public for the sake of the new state's survival. In doing so, Vakit closely followed the Journalists' Trial, striving to dispel the negative perception of independence tribunals and alleviate societal concerns. It argued for fair and compassionate treatment by the court and government, emphasizing their aim to reveal the truth and ensure social harmony. Even though the journalists tried in this court were mostly oppositional, Vakit can be said to have partially defended their rights. It advocated for respect towards journalism as a profession in free countries and asserted that those who act against the state under the guise of journalism should be tried.

After the definitive decision to abolish the caliphate, Vakit appeared as a newspaper aiming to acclimate the public to this revolutionary idea, laying the groundwork for the revolution and mitigating potential backlash against it. To portray the upcoming caliphate revolution in a favorable light and alleviate concerns, it likened revolutions to 'surgical operations.' Additionally, it published several reputation-damaging stories about members of the Ottoman dynasty just days before the decision to abolish the caliphate.

Notable examples include the cases involving Abdulhamid II's son, Abdulqadir Efendi, and V. Mehmet's son, Mehmet Ziyaeddin Efendi. This suggests that the newspaper attempted to undermine the societal respect and loyalty towards Ottoman dynasty members from the past and to reduce potential backlash against the revolution.

Vakit celebrated the abolition of the caliphate as a great victory, believing that with this historical revolution, all obstacles in front of the new regime were removed, and the pace of future revolutions would accelerate. However, while cautioning against possible uprisings against this revolution, it also warned caliphate supporters on behalf of the government in a stern tone. In this sense, it played a cautionary role between the government and its opponents. Considering events like the Sheikh Said uprising on February 13rd, 1925, and the 1930 Menemen incident, the effectiveness of Vakit's efforts in this regard may be questioned.